

ALGEMENE AANBEVELINGEN

Aangenomen door het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen

Overeenkomstig artikel 21, eerste lid, van het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen, kan het Comité voorstellen en algemene aanbevelingen doen gebaseerd op de bestudering van de verslagen die zij heeft ontvangen van de Staten die partij zijn bij het Verdrag. Deze voorstellen en algemene aanbevelingen worden opgenomen in het verslag van het Comité, tezamen met eventueel commentaar van de Staten die partij zijn bij het Verdrag. Het Comité heeft tot nu toe twintig algemene aanbevelingen aangenomen.

Algemene Aanbeveling Nr. 1 (Vijfde Zitting, 1986)

Eerste verslagen krachtens artikel 18 van het Verdrag dienen de situatie te behandelen tot aan de datum van overlegging. Daarna dienen ten minste iedere vier jaar na de vervaldatum van het eerste verslag verslagen te worden overgelegd; deze dienen tevens de belemmeringen te vermelden die werden ondervonden bij het volledig ten uitvoer leggen van het Verdrag en de maatregelen die werden genomen om die belemmeringen weg te nemen.

Algemene Aanbeveling Nr. 2 (Zesde Zitting, 1987)

Het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen,

Indachtig de moeilijkheden waarmee het Comité tijdens zijn werk is geconfronteerd doordat een aantal eerste verslagen krachtens artikel 18 van het Verdrag van de Staten die partij zijn bij het Verdrag de gegevens die in de betrokken Staat beschikbaar waren, onvoldoende weergaven overeenkomstig de richtlijnen,

Beveelt aan:

- (a) dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag bij het opstellen van de verslagen krachtens artikel 18 van het Verdrag de algemene richtlijnen volgen die werden aangenomen in augustus 1983 (CEDAW/C/7)¹ wat betreft de vorm, inhoud en datum van de verslagen;
- (b) dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag de onderstaande algemene aanbeveling volgen die in 1986 werden aangenomen²:
*“Eerste verslagen krachtens artikel 18 van het Verdrag dienen de situatie behandelen tot aan de datum van overlegging. Daarna dienen ten minste iedere vier jaar na de vervaldatum van het eerste verslag verslagen te worden overgelegd; deze dienen tevens de belemmeringen te vermelden die werden ondervonden bij het volledig ten uitvoer leggen van het Verdrag en de maatregelen die werden genomen om die belemmeringen weg te nemen.”*³
- (c) dat nadere gegevens die een aanvulling zijn op het verslag van een Staat die partij is bij het Verdrag ten minste drie maanden vóór de zitting waarin het verslag zal worden besproken aan het Secretariaat worden gezonden.

¹ Adopted by the Committee at its 24th meeting on 11 August 1983.

² Official Records of the General Assembly, Forty-first Session, Supplement No. 45 (A/41/45), para. 362.

³ General recommendation 1 was adopted at the Committee's fifth session.

Algemene Aanbeveling Nr. 3 (Zesde Zitting, 1987)

Programma's voor onderwijs en overheidsvoorlichting

Het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen

Overwegend dat het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen sinds 1983 vierendertig verslagen van Staten die partij zijn bij het Verdrag heeft bestudeerd,

Voorts overwegend dat, hoewel de verslagen afkomstig waren van Staten met verschillende ontwikkelingsniveaus, zij in uiteenlopende mate trekken vertonen waaruit stereotiepe opvattingen over vrouwen blijken, als gevolg van sociaal-culturele factoren, die discriminatie op grond van geslacht doen voortbestaan en de toepassing van artikel 5 van het Verdrag belemmeren,

Dringt er bij alle Staten die partij zijn bij het Verdrag op aan daadwerkelijk programma's voor onderwijs en overheidsvoorlichting aan te nemen die kunnen bijdragen aan het uitbannen van vooroordelen en bestaande praktijken die de volledige werking van het beginsel van de maatschappelijke gelijkheid van vrouwen belemmeren.

Algemene Aanbeveling Nr. 4 (Zesde Zitting, 1987)

Voorbehouden

Het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen

Tijdens zijn zittingen de verslagen van de Staten die partij zijn bestudeerd hebbend,

Zijn zorg uitsprekend over het aanzienlijke aantal voorbehouden die zich niet lijken te verdragen met het doel en de strekking van het Verdrag,

Juicht het besluit toe van de Staten die partij zijn bij het Verdrag om de voorbehouden te bespreken tijdens zijn eerstvolgende vergadering in 1988 te New York, en stelt te dien einde voor dat alle betrokken Staten die partij zijn bij het Verdrag deze voorbehouden in heroverweging nemen met het oog op de intrekking ervan.

Algemene Aanbeveling Nr.5 (Zevende Zitting, 1988)

Tijdelijke bijzondere maatregelen

Het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen,

Er nota van nemend dat uit de verslagen, de inleidende opmerkingen en de antwoorden van de Staten die partij zijn bij het Verdrag blijkt dat, hoewel er aanzienlijke vooruitgang is geboekt wat betreft het intrekken of wijzigen van wetten met een discriminerend karakter, er nog steeds actie dient te worden ondernomen om het Verdrag volledig toe te passen door de invoering van maatregelen die de feitelijke gelijkheid van mannen en vrouwen bevorderen,

Herinnerend aan artikel 4, eerste lid, van het Verdrag,

Beveelt aan dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag meer gebruik maken van tijdelijke

bijzondere maatregelen, zoals positieve actie, voorkeursbehandeling of quoterings, ter bevordering van de integratie van vrouwen in het onderwijs, de economie, de politiek en het arbeidsproces.

Algemene Aanbeveling Nr. 6 (Zevende Zitting, 1988)

Doeltreffende nationale regelingen en publiciteit

Het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen,

Overwogen hebbend de verslagen van Staten die partij zijn bij het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen,

Wijzend op resolutie 42/60 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties van 30 november 1987,

Beveelt aan dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag:

1. Doeltreffende nationale regelingen, instellingen en procedures op hoog regeringsniveau, in het leven roepen en/of versterken met toereikende middelen, inzet en gezag om:
 - (a) advies uit te brengen over het effect van het gehele regeringsbeleid op vrouwen;
 - (b) de situatie van vrouwen uitgebreid door te lichten;
 - (c) bijstand te verlenen in het vaststellen van nieuw beleid, en strategieën en maatregelen ter uitbanning van discriminatie daadwerkelijk uit te voeren;
2. Passende stappen te ondernemen om verspreiding van het Verdrag, van de verslagen krachtens artikel 18 van de Staten die partij zijn bij het Verdrag en van de verslagen van het Comité in de taal van de betrokken Staten te verzekeren;
3. De hulp van de Secretaris-Generaal en de VN-Afdeling Voorlichting van het Publiek (*Department of Public Information*) in te roepen bij het verschaffen van vertalingen van het Verdrag en van de verslagen van het Comité;
4. De maatregelen die werden genomen in verband met deze aanbeveling op te nemen in hun eerste en periodieke verslagen.

Algemene Aanbeveling Nr. 7 (Zevende Zitting, 1988)

Middelen

Het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen,

Gelet op resoluties 40/39, 41/108 en in het bijzonder 42/60, par. 14, van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, waarvan het Comité en de Staten die partij zijn bij het Verdrag worden uitgenodigd de vraag te behandelen of het Comité toekomstige zittingen in Wenen moet houden,

Indachtig resolutie 42/105, in het bijzonder paragraaf 11, waarvan de Secretaris-Generaal wordt verzocht de coördinatie tussen het VN-Centrum voor de Rechten van de Mens en het Centrum voor Maatschappelijke Ontwikkeling en Humanitaire Zaken van het VN-Secretariaat te versterken met betrekking tot de toepassing van mensenrechtenverdragen en de dienstverlening aan verdragsorganen.

Beveelt de Staten die partij zijn bij het Verdrag aan:

1. Dat zij voortgaan met het steunen van voorstellen voor het versterken van de coördinatie tussen het Centrum voor de Rechten van de Mens te Genève en het Centrum voor Maatschappelijke Ontwikkeling en Humanitaire Zaken te Wenen, met betrekking tot de dienstverlening aan het Comité;
2. Dat zij voorstellen steunen dat het Comité bijeenkomt in New York en Wenen;
3. Dat zij alle noodzakelijke en passende maatregelen nemen om te verzekeren dat toereikende middelen en diensten ter beschikking staan van het Comité om dit bij te staan in zijn taken uit hoofde van het Verdrag, en met name dat personeel met een volle arbeidstijd beschikbaar is om het Comité bij te staan bij het voorbereiden van zijn zittingen en tijdens zijn zittingen;
4. Dat zij verzekeren dat aanvullende verslagen en stukken tijdig worden ingediend bij het Secretariaat, zodat zij op tijd kunnen worden vertaald in de officiële talen van de Verenigde Naties ten behoeve van verspreiding en behandeling door het Comité.

Algemene Aanbeveling Nr. 8 (Zevende Zitting, 1988)

Toepassing van artikel 8 van het Verdrag

Het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen,

Overwogen hebbend de verslagen die de Staten die partij zijn bij het Verdrag hebben ingediend overeenkomstig artikel 18 van het Verdrag,

Beveelt aan dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag nadere onmiddellijke maatregelen nemen overeenkomstig artikel 4 van het Verdrag om volledige toepassing van artikel 8 van het Verdrag te verzekeren en te verzekeren dat vrouwen de mogelijkheid hebben, op gelijke voet met mannen en zonder onderscheid, hun regering op internationaal niveau te vertegenwoordigen en deel te nemen aan de werkzaamheden van internationale organisaties.

Algemene Aanbeveling Nr.9 (Achtste Zitting, 1989)

Statistische gegevens over de situatie van vrouwen

Het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen,

Overwegend dat statistische gegevens absoluut noodzakelijk zijn om inzicht te kunnen verwerven in de werkelijke situatie van vrouwen in ieder van de Staten die partij zijn bij het Verdrag;

Opgemerkt hebbend dat vele Staten die partij zijn bij het Verdrag die hun verslagen ter bestudering overleggen aan het Comité, geen statistieken verschaffen,

Beveelt aan dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag zich zoveel mogelijk inspannen om te verzekeren dat hun nationale statistische diensten die verantwoordelijk zijn voor het opzetten van nationale tellingen en andere sociale en economische onderzoeken, hun vragenlijsten dusdanig formuleren dat gegevens kunnen worden uitgesplitst naar geslacht, zowel wat de absolute cijfers als de percentages betreft, zodat belangstellende gebruikers de informatie over de situatie van vrouwen in de sector die hun belangstelling geniet, gemakkelijk kunnen

verkrijgen.

Algemene Aanbeveling Nr. 10 (Achtste Zitting, 1989)

Tiende verjaardag van het aannemen van het Verdrag inzake uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen

Het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen,

Overwegend dat 18 december 1989 de dag is waarop tien jaar geleden het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen werd aangenomen,

Voorts overwegend dat in die tien jaar het Verdrag één van de meest doeltreffende instrumenten is gebleken die door de Verenigde Naties werden aangenomen om gelijkheid tussen de geslachten in de samenlevingen van de Staten die partij zijn bij het Verdrag te bevorderen,

Indachtig Algemene Aanbeveling Nr. 6 (Zevende Zitting, 1988) inzake doeltreffende nationale regelingen en publiciteit,

Beveelt aan dat, ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van het Verdrag, de Staten die partij zijn bij het Verdrag het volgende in overweging nemen:

1. Programma's op te zetten, met inbegrip van conferenties en seminars, om bekendheid te geven aan het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen in de belangrijkste talen van het Verdrag en informatie over het Verdrag te verstrekken in hun onderscheiden landen;
2. Hun nationale vrouwenorganisaties uit te nodigen tot medewerking aan de voorlichtingscampagnes met betrekking tot het Verdrag en de toepassing ervan en niet-overheidsorganisaties op nationaal, regionaal en internationaal niveau aan te moedigen het Verdrag en de toepassing ervan bekendheid te geven;
3. Actie aan te moedigen ter verzekering van de volledige toepassing van de beginselen neergelegd in het Verdrag, met name in artikel 8, dat ziet op de deelname van vrouwen aan de werkzaamheden op alle niveaus van de Verenigde Naties en het stelsel van de Verenigde Naties;
4. De Secretaris-Generaal te verzoeken het feit dat het tien jaar geleden is dat het Verdrag werd aangenomen, te herdenken door het uitgeven en verspreiden, in samenwerking met de gespecialiseerde organisaties, van drukwerk en ander materiaal met betrekking tot het Verdrag en de toepassing ervan in alle officiële talen van de Verenigde Naties, daarbij televisiedocumentaires te maken over het Verdrag en de nodige middelen ter beschikking te stellen aan de Afdeling voor de verbetering van de positie van vrouwen (*Division for the Advancement of Women*), het Centrum voor Maatschappelijke Ontwikkeling en Humanitaire Zaken van het Bureau van de Verenigde Naties te Wenen, om een analyse te maken van de gegevens die door de Staten die partij zijn bij het Verdrag werden verstrekt, zodat het verslag van het Comité (A/CON.116/13), dat voor het eerst werd gepubliceerd ten behoeve van de Wereldconferentie voor toetsing en evaluatie van de resultaten van het VN-Decennium voor de vrouw: gelijkheid, ontwikkeling en vrede (*World Conference to Review and Appraise the Achievements of the United Nations Decade for Women: Equality, Development and Peace*), die in 1985 plaatsvond te Nairobi, kan worden geactualiseerd en gepubliceerd.

Algemene Aanbeveling Nr. 11 (Achtste Zitting, 1989)

Technische ondersteuning ten behoeve van de plicht tot verslaglegging

Het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen,

Indachtig dat per 3 maart 1989 zesennegentig Staten het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen hadden bekrachtigd,

In aanmerking nemend dat op die datum zestig eerste en negentien tweede periodieke verslagen waren ontvangen,

Erop wijzend dat zesendertig eerste en zesendertig tweede, periodieke, verslagen op 3 maart 1989 hadden moeten zijn overgelegd, maar nog niet waren ontvangen,

Verheugd over het verzoek neergelegd in resolutie 43/115, paragraaf 9, van de Algemene Vergadering aan Secretaris-Generaal om, met de beschikbare middelen en rekening houdend met de prioriteiten van het programma van adviesdiensten, te zorgen voor opleidingscursussen voor die landen die de ergste moeilijkheden ondervinden bij het nakomen van hun rapportageplicht krachtens internationale instrumenten inzake mensenrechten,

Beveelt de Staten die partij zijn bij het Verdrag aan, projecten ten behoeve van diensten voor technisch advies, met inbegrip van opleidingsseminars, te bevorderen, te steunen en er aan mede te werken, om Staten die partij zijn bij het Verdrag op hun verzoek bij te staan bij het nakomen van hun rapportageplicht krachtens artikel 18 van het Verdrag.

Algemene Aanbeveling Nr. 12 (Achtste Zitting, 1989)

Geweld tegen vrouwen

Het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen,

Overwegend dat de artikelen 2, 5, 11, 12 en 16 van het Verdrag de Staten die partij zijn bij het Verdrag verplichten maatregelen te nemen ter bescherming van vrouwen tegen welke vorm van geweld dan ook binnen het gezin, op het werk of op ieder ander terrein van het maatschappelijk leven,

Gelet op resolutie 1988/27 van de Economische en Sociale Raad,

Beveelt de Staten die partij zijn bij het Verdrag aan in hun periodieke verslagen aan het Comité gegevens op te nemen over:

1. De geldende wetgeving ter bescherming van vrouwen tegen alle soorten zich voordoend geweld in het dagelijks leven (met inbegrip van seksueel geweld, mishandeling binnen het gezin, seksuele intimidatie op het werk, enz.);
2. Andere maatregelen die zijn aangenomen om dit geweld uit te roeien;
3. De hulpverlening die bestaat voor vrouwen die het slachtoffer zijn van agressie of vormen van mishandeling;
4. Statistische gegevens over alle zich voordoende vormen van geweld tegen vrouwen en

over vrouwen die het slachtoffer zijn van geweld.

Algemene Aanbeveling Nr. 13 (Achtste Zitting, 1989)

Gelijke beloning voor arbeid van gelijke waarde

Het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen,

Herinnerend aan Verdrag Nr. 100 van de Internationale Arbeidsorganisatie ILO betreffende gelijke beloning van mannelijke en vrouwelijke arbeidskrachten voor arbeid van gelijke waarde, dat is bekrachtigd door een grote meerderheid van de Staten die partij zijn bij het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen,

Tevens eraan herinnerend dat zij vanaf 1983 eenenvijftig eerste en vijf tweede periodieke verslagen van de Staten die partij zijn bij het Verdrag vanaf 1983 heeft behandeld,

Overwegend dat, hoewel uit de verslagen van de Staten die partij zijn bij het Verdrag blijkt dat, zelfs al is het beginsel van gelijke beloning voor arbeid van gelijke waarde in de wetgeving van vele landen aanvaard, er nog meer gedaan dient te worden om de praktische toepassing van dat beginsel te verzekeren, zodat segregatie op de arbeidsmarkt op grond van geslacht kan worden overwonnen,

Beveelt de Staten die partij zijn bij het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen aan:

1. Dat die Staten die partij zijn bij het Verdrag die het ILO Arbeidsverdrag Nr. 100 nog niet hebben bekrachtigd, worden aangemoedigd dit te doen, opdat het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen volledig wordt toegepast;
2. Dat zij de bestudering, ontwikkeling en aanneming bevorderen van functiewaarderingssystemen gebaseerd op seksneutrale criteria die de vergelijking vergemakkelijken van de waarde van arbeid van verschillende aard die nu voornamelijk door vrouwen wordt gedaan, met arbeid die voornamelijk door mannen wordt gedaan, en dat zij tevens de bereikte resultaten opnemen in hun verslagen aan het Comité voor uitbanning van discriminatie van vrouwen;
3. Dat zij, voor zover praktisch uitvoerbaar, het in het leven roepen van uitvoeringsregelingen steunen, en de partijen bij collectieve arbeidsovereenkomsten, wanneer deze van toepassing zijn, aanmoedigen zich in te spannen, ten einde te verzekeren dat het beginsel van gelijke beloning voor arbeid van gelijke waarde wordt toegepast.

Algemene Aanbeveling Nr. 14 (Negende Zitting, 1990)

Vrouwenbesnijdenis

Het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen,

Bezorgd over het voortduren van de praktijk vrouwen te besnijden en van andere traditionele praktijken die schadelijk zijn voor de gezondheid van vrouwen,

Met voldoening er op wijzend dat regeringen, wanneer zulke praktijken bestaan, nationale

vrouwenorganisaties, niet-overheidsorganisaties, gespecialiseerde organisaties zoals de Wereldgezondheidsorganisatie WHO, het Kinderfonds van de Verenigde Naties UNICEF, alsmede het Comité voor de Rechten van de Mens en haar subcommissie ter bestrijding van discriminatie en bescherming van minderheden, zich met de kwestie blijven bezighouden, nu zij met name hebben onderkend dat traditionele praktijken zoals vrouwenbesnijdenis ernstige gevolgen hebben voor onder meer de gezondheid van vrouwen en kinderen,

Met belangstelling kennis nemend van het onderzoek van de Speciale VN-Rapporteur inzake Traditionele Praktijken die de gezondheid van vrouwen en kinderen raken⁴, alsmede van de studie van de Bijzondere Werkgroep Traditionele Praktijken⁵,

Erkennend dat vrouwen zelf belangrijke stappen ondernemen om praktijken die schadelijk zijn voor de gezondheid en het welzijn van vrouwen en kinderen te onderkennen en te bestrijden,

Ervan overtuigd dat de belangrijke stappen die worden ondernomen door vrouwen en door alle belanghebbende groepen, dienen te worden ondersteund en aangemoedigd door regeringen,

Ernstig verontrust er op wijzend dat er nog steeds culturele, traditionele en economische druk bestaat die er toe bijdraagt dat schadelijke praktijken, zoals vrouwenbesnijdenis, blijven voortbestaan,

Beveelt de Staten die partij zijn bij het Verdrag aan:

- (a) Dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag passende en doeltreffende maatregelen nemen teneinde de praktijk van vrouwenbesnijdenis uit te roeien. Dergelijke maatregelen kunnen onder meer inhouden:
 - (i) het verzamelen en verspreiden van basisgegevens over deze traditionele praktijken door universiteiten, medische en verpleegkundige verenigingen, nationale vrouwenorganisaties of andere organen;
 - (ii) het steunen op nationaal en plaatselijk niveau van vrouwenorganisaties die streven naar de uitbanning van vrouwenbesnijdenis en andere voor vrouwen schadelijke praktijken;
 - (iii) het aanmoedigen van politici, beroepsbeoefenaars, godsdienstige en maatschappelijke leiders op alle niveaus, met inbegrip van de media en de kunsten, om samen te werken bij het beïnvloeden van opvattingen ten aanzien van het uitroeien van vrouwenbesnijdenis;
 - (iv) het opzetten van passende onderwijs- en scholingsprogramma's en seminars waarbij gebruik wordt gemaakt van de resultaten van onderzoek naar de problemen die ontstaan als gevolg van vrouwenbesnijdenis;
- (b) Dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag in hun nationale gezondheidsbeleid passende strategieën opnemen gericht op het uitroeien van vrouwenbesnijdenis in de gezondheidszorg van de overheid. Deze strategieën kunnen onder meer inhouden een bijzondere verantwoordelijkheid van werkers in de gezondheidszorg, met inbegrip van traditionele geboortebegeleiders, om de gevaarlijke gevolgen van vrouwenbesnijdenis uit te leggen;
- (c) Dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag hulp, informatie en advies vragen aan de

⁴ E/CN.4/Sub.2/1989/42 of 21 August 1989.

⁵ E/CN.4/1986/42.

desbetreffende organisaties behorend tot het stelsel van de Verenigde Naties om de inspanningen die worden gedaan om de schadelijke traditionele praktijken uit te bannen, te ondersteunen en daaraan mee te werken;

- (d) Dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag in hun verslagen aan het Comité krachtens de artikelen 10 en 12 van het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen gegevens opnemen over de maatregelen die zijn genomen om vrouwenbesnijdenis uit te bannen.

Algemene Aanbeveling Nr. 15 (Negende Zitting, 1990)

Vermijding van discriminatie van vrouwen in nationale strategieën voor de preventie en bestrijding van het verworven immunodeficiëntie-syndroom (AIDS)

Het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen,

Overwogen hebbend de gegevens die onder zijn aandacht zijn gebracht over de mogelijke gevolgen voor de uitoefening van vrouwenrechten van zowel de wereldwijde pandemie van het verworven immunodeficiëntie-syndroom (AIDS) als strategieën om die te bestrijden,

Gelet op de rapporten en stukken uitgebracht door de Wereldgezondheidsorganisatie WHO en andere organisaties, organen en lichamen van de Verenigde Naties terzake van het humane immunodeficiëntie-virus (HIV), met name het schrijven van de Secretaris-Generaal aan het Comité inzake de status van vrouwen, over de gevolgen van AIDS voor de verbetering van de positie van vrouwen⁶ en het Slotdocument van het Internationale Beraad over AIDS, dat werd gehouden van 26 tot 28 juli 1989 te Genève⁷,

Wijzend op resolutie WHA 41.24 van de Wereldgezondheidsvergadering over het vermijden van discriminatie met betrekking tot mensen die besmet zijn met het HIV-virus en mensen met AIDS van 13 mei 1988, resolutie 1989/11 van 2 maart 1989 van het Comité voor de Rechten van de Mens inzake non-discriminatie op het terrein van de gezondheid, en met name de Verklaring van Parijs inzake Vrouwen, Kinderen en AIDS van 30 november 1989,

Er op wijzend dat de Wereldgezondheidsorganisatie heeft bekend gemaakt dat het thema van Wereld Aidsdag, 1 december 1990, "Vrouwen en Aids" zal zijn,

Beveelt aan:

- (a) Dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag hun inspanningen opvoeren om informatie te verspreiden ter vergroting van het bewustzijn van het publiek van het gevaar van HIV-besmetting en AIDS, met name voor vrouwen en kinderen, en van de gevolgen daarvan voor hen;
- (b) Dat in programma's ter bestrijding van AIDS bijzondere aandacht wordt besteed aan de rechten en behoeften van vrouwen en kinderen, en aan de factoren die verband houden met de rol van vrouwen op het gebied van de voortplanting en hun ondergeschikte positie in sommige samenlevingen, die hen bijzonder kwetsbaar maken voor HIV-besmetting;
- (c) Dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag de actieve deelname van vrouwen aan de eerstelijns-gezondheidszorg verzekeren en maatregelen nemen om hun rol van zorgverlener, werker in de gezondheidszorg en voorlichter bij het voorkomen van

⁶ E/CN.6/1989/6/Add.1.

⁷ HR/AIDS/1989/3.

besmetting met het HIV-virus, te verbeteren;

- (d) Dat alle Staten die partij zijn bij het Verdrag in hun verslagen krachtens artikel 12 van het Verdrag gegevens opnemen over de gevolgen van AIDS voor de situatie van vrouwen en over de maatregelen genomen om in de behoeften van vrouwen die zijn besmet te voorzien en om specifieke discriminatie van vrouwen als reactie op AIDS te voorkomen.

Algemene Aanbeveling Nr. 16 (Tiende Zitting, 1991)

Onbezoldigde vrouwelijke arbeidskrachten in familiebedrijven op het platteland en in de stad

Het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen,

Indachtig de artikelen 2, letter c en 11, letters c, d en e, van het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen en Algemene Aanbeveling Nr. 9 (Achtste Zitting, 1989) inzake statistische gegevens over de situatie van vrouwen,

Overwegend dat een hoog percentage vrouwen in de Staten die partij zijn bij het Verdrag onbetaalde arbeid verrichten, zonder sociale zekerheid en sociale uitkeringen, in bedrijven waarvan een mannelijk familielid gewoonlijk de eigenaar is,

Er op wijzend dat in de verslagen voorgelegd aan het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen over het algemeen niet wordt gesproken over het probleem van onbetaalde arbeid van vrouwen die werken in familiebedrijven,

Bevestigend dat onbetaalde arbeid een vorm van uitbuiting van vrouwen is die in strijdig is met het Verdrag,

Beveelt aan dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag:

- (a) In hun verslagen aan het Comité gegevens opnemen over de juridische en maatschappelijke situatie van vrouwen die onbetaald werk verrichten in familiebedrijven;
- (b) Statistische gegevens verzamelen met betrekking tot vrouwen die onbetaalde arbeid verrichten, zonder sociale zekerheid en sociale uitkeringen, in bedrijven waarvan een familielid de eigenaar is, en deze gegevens opnemen in hun verslag aan het Comité;
- (c) De noodzakelijke stappen ondernemen om betaling, sociale zekerheid en sociale uitkeringen te waarborgen voor vrouwen die zonder zodanige uitkeringen arbeid verrichten in bedrijven waarvan een familielid de eigenaar is.

Algemene Aanbeveling Nr. 17 (Tiende Zitting, 1991)

Meting en kwantificering van de onbezoldigde huishoudelijke werkzaamheden van vrouwen en erkenning van die werkzaamheden in het bruto nationaal product

Het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen,

Indachtig artikel 11 van het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen,

Herinnerend aan par. 120 van de Strategische doelstellingen voor de toekomst ten behoeve van de verbetering van de positie van vrouwen FLS van Nairobi (*Nairobi Forward-looking*

Strategies for the Advancement of Women)⁸,

Bevestigend dat meting en kwantificering van de onbezoldigde huishoudelijke werkzaamheden van vrouwen, die bijdragen aan de ontwikkeling in elk land, zullen helpen de feitelijke economische rol van vrouwen zichtbaar te maken,

Ervan overtuigd dat dergelijke metingen en kwantificeringen een basis bieden voor het formuleren van nader beleid aangaande de verbetering van de positie van vrouwen,

Wijzend op de besprekingen van de Commissie voor de Statistiek, tijdens haar eenentwintigste zitting, over de huidige herziening van het Systeem van Nationale Rekeningen (SNR) en de ontwikkeling van statistieken over vrouwen,

Beveelt aan dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag:

- (a) Onderzoek en experimentele studies ter meting en waardering van de onbezoldigde huishoudelijke werkzaamheden van vrouwen aanmoedigen en ondersteunen, bij voorbeeld door middel van het doen van onderzoek naar tijdsbesteding als onderdeel van hun landelijke onderzoeksprogramma's met betrekking tot huishoudens en het verzamelen van statistieken uitgesplitst naar geslacht met betrekking tot de tijd die werd besteed aan werkzaamheden zowel in de huishouding als op de arbeidsmarkt;
- (b) Stappen ondernemen, overeenkomstig de bepalingen van het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen en de Strategische doelstellingen voor de toekomst ten behoeve van de verbetering van de positie van vrouwen FLS van Nairobi (*Nairobi Forward-looking Strategies for the Advancement of Women*), om de onbezoldigde huishoudelijke werkzaamheden van vrouwen te kwantificeren en op te nemen in het bruto nationaal product;
- (c) In hun verslagen krachtens artikel 18 van het Verdrag gegevens opnemen over het onderzoek en de experimentele studies die werden gedaan om de onbezoldigde huishoudelijke werkzaamheden te meten en te waarderen, alsmede over de voortgang die werd geboekt met het verwerken van de onbezoldigde huishoudelijke werkzaamheden van vrouwen in de nationale rekeningen.

Algemene Aanbeveling Nr. 18 (Tiende Zitting, 1991)

Gehandicapte vrouwen

Het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen,

Overwegend in het bijzonder artikel 3 van het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen,

Overwogen hebbend meer dan zestig periodieke verslagen van de Staten die partij zijn bij het Verdrag en onderkend hebbend dat deze slechts schaarse gegevens bieden over gehandicapte vrouwen,

Bezorgd over de situatie van gehandicapte vrouwen die hebben te lijden onder dubbele

⁸ Report of the World Conference to Review and Appraise the Achievements of the United Nations for Women: Equality, Development and Peace, Nairobi, 15-26 July 1985 (United Nations publication, Sales No. E.85.IV.10), chapter I, section A.

discriminatie samenhangend met hun bijzondere levensomstandigheden,

Herinnerend aan par. 296 van de Strategische doelstellingen voor de toekomst ten behoeve van de verbetering van de positie van vrouwen FLS van Nairobi (*Nairobi Forward-looking Strategies for the Advancement of Women*)⁹, waarin gehandicapte vrouwen worden gezien als een kwetsbare groep onder het kopje “terreinen van bijzondere zorg” (“*areas of special concern*”),

Bevestigend zijn steun aan het Actieprogramma ten behoeve van gehandicapten (1982)¹⁰,

Beveelt aan dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag in hun periodieke verslagen gegevens verstrekken over gehandicapte vrouwen en over maatregelen die werden getroffen om een oplossing te zoeken voor hun bijzondere situatie, met inbegrip van bijzondere maatregelen om te verzekeren dat zij gelijke toegang hebben tot onderwijs en werkgelegenheid, gezondheidszorg en sociale zekerheid en kunnen deel hebben aan alle aspecten van het maatschappelijke en culturele leven.

Algemene Aanbeveling Nr. 19 (Elfde Zitting, 1992)

Geweld tegen vrouwen

Achtergrondinformatie

1. Geweld op grond van geslacht is een vorm van discriminatie die voor vrouwen een ernstige belemmering vormt om rechten en vrijheden te genieten op voet van gelijkheid met mannen.
2. In 1989 deed het Comité de aanbeveling dat de Staten in hun verslagen gegevens opnemen over geweld en over maatregelen die werden ingevoerd om daar tegen op te treden (Algemene Aanbeveling 12, Achtste Zitting).
3. Op de Tiende Zitting in 1991 werd besloten een gedeelte van de Elfde Zitting te reserveren voor de bespreking en bestudering van artikel 6 en andere artikelen van het Verdrag met betrekking tot geweld tegen vrouwen en de seksuele intimidatie en exploitatie van vrouwen. Dit onderwerp werd gekozen in afwachting van de Wereldmensenrechtenconferentie van 1993, bijeengeroepen door de Algemene Vergadering in haar resolutie 45/155 van 18 december 1990.
4. Het Comité stelde vast dat niet alle verslagen van de Staten die partij zijn bij het Verdrag het nauwe verband tussen discriminatie van vrouwen, geweld op grond van geslacht, en schendingen van mensenrechten en fundamentele vrijheden behoorlijk weergaven. Volledige uitvoering van het Verdrag verplichtte de Staten positieve maatregelen te nemen teneinde alle vormen van geweld tegen vrouwen uit te bannen.
5. Het Comité stelde de Staten die partij zijn bij het Verdrag voor dat zij bij het bezien van hun wetten en beleid en in hun verslaglegging krachtens het Verdrag, rekening houden met de volgende opmerkingen van het Comité met betrekking tot geweld op grond van geslacht.

⁹ Report of the World Conference to Review and Appraise the Achievements of the United Nations Decade for Women: Equality, Development and Peace, Nairobi, 15-26 July 1985 (United Nations publication, Sales No. E.85.IV.10), chapter I, section A.

¹⁰ A/37/351/Add.1 and Add.1/Corr.1, annex, section VIII.

Algemene opmerkingen

6. Artikel 1 van het Verdrag geeft een omschrijving van discriminatie van vrouwen. De omschrijving van discriminatie omvat tevens geweld op grond van geslacht, zijnde geweld dat is gericht tegen een vrouw omdat zij een vrouw is of dat vrouwen onevenredig treft. Zij omvat tevens handelingen die lichamelijke, geestelijke of seksuele schade aanrichten of lichamen, geestelijk of seksueel lijden veroorzaken, dreiging met zulke handelingen, dwang en andere vormen van vrijheidsbeneming. Geweld op grond van geslacht kan een schending vormen van specifieke bepalingen van het Verdrag, ongeacht of geweld uitdrukkelijk in die bepalingen wordt genoemd.
7. Geweld op grond van geslacht, dat het genot van mensenrechten en fundamentele vrijheden krachtens internationaal recht of krachtens mensenrechtenverdragen voor een vrouw belemmert of onmogelijk maakt, is discriminatie in de zin van artikel 1 van het Verdrag. Deze rechten en vrijheden houden onder meer in:
 - (a) Het recht op leven;
 - (b) Het recht niet te worden onderworpen aan foltering of wrede, onmenselijke of onterende behandeling of bestraffing;
 - (c) Het recht op gelijke bescherming overeenkomstig humanitaire normen ten tijde van een internationaal of binnenlands gewapend conflict;
 - (d) Het recht op vrijheid en onschendbaarheid van de persoon;
 - (e) Het recht op gelijke rechtsbescherming;
 - (f) Het recht op gelijkheid binnen het gezin;
 - (g) Het recht op het hoogst mogelijke niveau van lichamelijke en geestelijke gezondheid;
 - (h) Het recht op rechtvaardige en gunstige arbeidsvoorwaarden.
8. Het Verdrag is van toepassing op geweld begaan door het openbaar gezag. Zodanige daden van geweld kunnen, naast een schending van dit Verdrag, een inbreuk zijn op de verplichtingen van de Staat krachtens algemeen internationaal recht inzake mensenrechten en andere verdragen.
9. Beklemtoond wordt echter, dat discriminatie krachtens het Verdrag niet beperkt is tot daden begaan door of in naam van regeringen (zie de artikelen 2, letters e en f, en 5). Krachtens artikel 2, letter e, bijvoorbeeld, roept het Verdrag de Staten die partij zijn bij het Verdrag op alle passende maatregelen te nemen om discriminatie van vrouwen door welke persoon, organisatie of onderneming ook uit te bannen. Krachtens algemeen internationaal recht en bepaalde mensenrechtenverdragen kunnen Staten tevens verantwoordelijk zijn voor daden begaan door particulieren indien zij niet met de vereiste zorgvuldigheid optreden ter voorkoming van schendingen van rechten of ter opsporing en bestraffing van daden van geweld, en voor het bieden van een schadevergoeding.

Commentaar bij bepaalde artikelen van het Verdrag

De artikelen 2 en 3

10. De artikelen 2 en 3 leggen, naast de bijzondere verplichtingen voortvloeiend uit de artikelen 5-16, een ruime verplichting op discriminatie in al haar verschijningsvormen uit te bannen.

De artikelen 2, letter f, 5 en 10, letter c

11. Traditionele opvattingen, waarbij vrouwen worden gezien als ondergeschikt aan mannen of in een stereotiepe rol, laten wijdverbreide praktijken van geweld of dwang, zoals geweld binnen het gezin en mishandeling, gedwongen huwelijken, doding wegens

ontevredenheid over de bruidsschat (*dowry deaths*), aanslagen met zuur en vrouwenbesnijdenis voortbestaan. Zulke vooroordelen en praktijken kunnen geweld op grond van geslacht rechtvaardigen als een vorm van bescherming van of toezicht op vrouwen. Het gevolg van dat geweld voor de lichamelijke en geestelijke integriteit van vrouwen is dat hun het gelijke genot, de gelijke uitoefening en gelijke kennis van mensenrechten en fundamentele vrijheden wordt ontnomen. Hoewel dit commentaar zich voornamelijk richt op werkelijk of dreigend geweld, dragen de onderliggende gevolgen van deze vormen van geweld op grond van geslacht bij tot het instandhouden van de ondergeschikte rol van vrouwen en zijn zij er mede de oorzaak van dat vrouwen in geringe mate deelnemen aan de politiek en minder onderwijs genieten, minder vaardigheden hebben en minder kansen op de arbeidsmarkt.

12. Deze opvattingen dragen ook bij aan het verspreiden van pornografie en het afschilderen en commercieel uitbuiten van vrouwen als lustobject, in plaats van als individu. Dit draagt dan weer bij tot geweld op grond van geslacht.

Artikel 6

13. Op grond van artikel 6 zijn de Staten die partij zijn bij het Verdrag verplicht maatregelen te nemen om alle vormen van vrouwenhandel en het exploiteren van prostitutie van vrouwen te bestrijden.
14. Armoede en werkloosheid vergroten de kansen op vrouwenhandel. Naast de traditionele vormen van handel zijn er nieuwe vormen van seksuele exploitatie, zoals sekstoerisme, het werven van huishoudelijke hulp uit ontwikkelingslanden voor tewerkstelling in ontwikkelde landen en gearrangeerde huwelijken tussen vrouwen uit ontwikkelingslanden en buitenlanders. Deze praktijken zijn onverenigbaar met het gelijke genot van rechten door vrouwen en met respect voor hun rechten en waardigheid. Zij laten vrouwen bijzonder gevaar lopen van geweld en mishandeling.
15. Armoede en werkloosheid dwingen vele vrouwen, met inbegrip van jonge meisjes, tot prostitutie. Prostituees zijn bijzonder kwetsbaar voor geweld, omdat hun status, die wellicht onwettig is, hen over het algemeen marginaliseert. Zij behoeven gelijke bescherming van wetten tegen verkrachting en andere vormen van geweld.
16. Oorlogen, gewapende conflicten en de bezetting van gebieden leiden vaak tot meer prostitutie, vrouwenhandel en seksueel geweld tegen vrouwen, hetgeen bijzondere beschermings- en strafmaatregelen vereist.

Artikel 11

17. Gelijkheid in het arbeidsproces kan ernstig worden geschaad wanneer vrouwen worden onderworpen aan geweld op grond van geslacht, zoals seksuele intimidatie op het werk.
18. Seksuele intimidatie houdt tevens niet-gewenst seksueel bepaald gedrag in, zoals lichamelijk contact en toenaderingen, seksueel getinte opmerkingen, het laten zien van pornografie en seksuele eisen, blijkend uit woorden of daden. Zulk gedrag kan vernederend zijn en een probleem opleveren voor iemands gezondheid of veiligheid; het is discriminerend indien de vrouw een redelijke grond heeft te vermoeden dat bezwaar van haar kant haar nadeel zou opleveren in verband met haar werk, met inbegrip van werving of promotie, of als het een vijandige werkomgeving creëert.

Artikel 12

19. Op grond van artikel 12 zijn de Staten die partij zijn bij het Verdrag verplicht maatregelen te nemen om gelijke toegang te verzekeren tot de gezondheidszorg. Geweld tegen vrouwen brengt de gezondheid en het leven van vrouwen in gevaar.

20. Sommige Staten kennen op grond van cultuur en tradities bestendige praktijken die schadelijk zijn voor de gezondheid van vrouwen en kinderen. Deze praktijken houden tevens beperkingen in van de voeding van zwangere vrouwen, een voorkeur voor mannelijk nageslacht en vrouwenbesnijdenis of verminking van de vrouwelijke genitaliën.

Artikel 14

21. Vrouwen op het platteland lopen het gevaar van geweld op grond van geslacht, omdat in vele plattelandsgemeenschappen nog traditionele opvattingen over de ondergeschikte rol van vrouwen bestaan. Meisjes afkomstig uit plattelandsgemeenschappen lopen in het bijzonder het gevaar van geweld en seksuele uitbuiting als zij de plattelandsgemeenschap verlaten om werk te zoeken in de steden.

Artikel 16 (en artikel 15)

22. Gedwongen sterilisatie of vruchtafdrijving heeft een nadelige invloed op de lichamelijke en geestelijke gezondheid van vrouwen en maakt inbreuk op het recht van vrouwen te beslissen over het aantal van hun kinderen en het tijdsverloop tussen de geboorten daarvan.
23. Geweld binnen het gezin is één van de meest verraderlijke vormen van geweld tegen vrouwen. Het komt in alle samenlevingen voor. Binnen gezinsrelaties worden vrouwen van alle leeftijden onderworpen aan alle soorten van geweld, waaronder mishandeling, verkrachting, andere vormen van seksueel geweld, geestelijk geweld en andere vormen van geweld, die zich blijven voortdoen als gevolg van traditionele opvattingen. Een gebrek aan economische onafhankelijkheid dwingt vele vrouwen om de gewelddadige relatie voort te zetten. Dat mannen zich onttrekken aan hun verantwoordelijkheden voor het gezin kan een vorm van geweld, en van dwang, zijn. Deze vormen van geweld brengen de gezondheid van vrouwen in gevaar en schaden hun mogelijkheid op voet van gelijkheid deel te nemen aan het gezinsleven en het openbare leven.

Bijzondere aanbevelingen

24. In het licht van dit commentaar beveelt het Comité voor de uitbanning van discriminatie tegen vrouwen het volgende aan:
- (a) de Staten die partij zijn bij het Verdrag nemen passende en doeltreffende maatregelen om alle vormen van geweld op grond van geslacht, door daden van de overheid of van particulieren, uit te roeien;
 - (b) de Staten die partij zijn bij het Verdrag verzekeren dat wetten tegen geweld binnen het gezin en mishandeling, verkrachting, seksueel geweld en ander geweld op grond van geslacht, toereikende bescherming bieden aan alle vrouwen, en hun lichamelijke onschendbaarheid en waardigheid respecteren. Er dient te worden voorzien in passende beschermende diensten en hulpdiensten ten behoeve van slachtoffers. Bewustmaking van op geslacht gebaseerde vooroordelen bij leden van de rechterlijke macht, wetshandhavers en andere overheidsfunctionarissen is van fundamenteel belang voor een doeltreffende uitvoering van het Verdrag;
 - (c) de Staten die partij zijn bij het Verdrag bevorderen het opstellen van statistieken van en het onderzoek naar de omvang, oorzaken en gevolgen van geweld en naar de doeltreffendheid van maatregelen ter voorkoming en bestrijding van geweld;
 - (d) er worden doeltreffende maatregelen genomen om te verzekeren dat de media vrouwen respecteren en respect voor vrouwen bevorderen;

- (e) in hun verslagen vermelden de Staten die partij zijn bij het Verdrag de aard en omvang van opvattingen, gewoonten en praktijken, waardoor geweld tegen vrouwen blijft voortbestaan, en de soorten geweld die daaruit voortvloeien. Zij doen verslag van de maatregelen die zij hebben getroffen om geweld te bestrijden en van het resultaat van deze maatregelen;
- (f) er worden doeltreffende maatregelen genomen om deze opvattingen en praktijken te bestrijden. De Staten zetten onderwijs- en voorlichtingsprogramma's op die ertoe bijdragen dat vooroordelen die gelijkheid van vrouwen belemmeren, worden uitgebannen (Aanbeveling Nr. 3, 1987);
- (g) er zijn bijzondere preventieve en strafmaatregelen nodig om vrouwenhandel en seksuele uitbuiting te bestrijden;
- (h) in hun verslagen beschrijven de Staten die partij zijn bij het Verdrag de omvang van al deze problemen en de maatregelen, met inbegrip van strafbepalingen, preventieve en reclasseringsmaatregelen, die zijn genomen om vrouwen in de prostitutie of die het slachtoffer zijn van vrouwenhandel of andere vormen van seksuele uitbuiting, te beschermen. De doeltreffendheid van deze maatregelen dient eveneens te worden beschreven;
- (i) er wordt voorzien in doeltreffende klachtenprocedures en verhaalsmogelijkheden, waaronder schadevergoeding;
- (j) de Staten die partij zijn bij het Verdrag nemen in hun verslagen gegevens op over seksuele intimidatie en over maatregelen ter bescherming van vrouwen tegen seksuele intimidatie en andere vormen van dwang op het werk;
- (k) de Staten die partij zijn bij het Verdrag zetten diensten op of ondersteunen diensten ten behoeve van slachtoffers van geweld binnen het gezin, verkrachting, seksueel geweld en andere vormen van geweld op grond van geslacht, waaronder opvanghuizen, voor dit doel opgeleide gezondheidswerkers, revalidatie en geestelijke bijstand;
- (l) de Staten die partij zijn bij het Verdrag nemen tevens maatregelen om deze praktijken te bestrijden en houden rekening met de aanbeveling van het Comité inzake vrouwenbesnijdenis (Aanbeveling Nr. 14), als zij verslag doen over gezondheidsaangelegenheden;
- (m) de Staten die partij zijn bij het Verdrag verzekeren dat er maatregelen worden genomen ter voorkoming van dwang met betrekking tot vruchtbaarheid en voortplanting, en ter verzekering dat vrouwen niet worden gedwongen hun toevlucht te nemen tot onveilige medische handelingen, zoals illegale vruchtafdrijving, door een gebrek aan passende diensten op het gebied van vruchtbaarheidsregeling;
- (n) de Staten die partij zijn bij het Verdrag maken in hun verslagen melding van de omvang van deze problemen en geven de maatregelen aan die zijn genomen en de uitwerking daarvan;
- (o) de Staten die partij zijn bij het Verdrag verzekeren dat diensten ten behoeve van slachtoffers van geweld toegankelijk zijn voor vrouwen op het platteland en dat waar nodig bijzondere diensten worden geboden aan geïsoleerde gemeenschappen;
- (p) maatregelen ter bescherming van huishoudelijk personeel tegen geweld omvatten tevens opleidingsmogelijkheden en werkgelegenheid en toezicht op de arbeidsomstandigheden;
- (q) de Staten die partij zijn bij het Verdrag doen verslag van de risico's voor

- vrouwen op het platteland, de omvang en de aard van geweld en mishandeling waaraan zij zijn onderworpen, hun behoefte aan en toegang tot hulp- en andere diensten en de doeltreffendheid van maatregelen om geweld te bestrijden;
- (r) de maatregelen die nodig zijn om geweld binnen het gezin te bestrijden, houden tevens in:
- i. strafrechtelijke sancties, waar nodig, en privaatrechtelijke oplossingen waar het gaat om geweld binnen het gezin;
 - ii. wetgeving waarbij het verdedigen van de eer als rechtvaardiging van geweld tegen of moord op een vrouwelijk familielid wordt afgeschaft;
 - iii. diensten om de veiligheid te verzekeren van slachtoffers van geweld binnen het gezin, waaronder opvanghuizen, advies- en revalidatieprogramma's;
 - iv. reclasseringsprogramma's voor geweldplegers binnen het gezin;
 - v. Hulpverlening voor gezinnen waarbinnen zich incest of seksuele mishandeling heeft voorgedaan;
- (s) de Staten die partij zijn bij het Verdrag doen verslag van de omvang van geweld en seksueel misbruik binnen het gezin, en over de voorzorgs- en strafmaatregelen en redresmaatregelen die zijn genomen;
- (t) de Staten die partij zijn bij het Verdrag nemen alle juridische en andere maatregelen nemen die nodig zijn om te voorzien in doeltreffende bescherming van vrouwen tegen geweld op grond van geslacht, onder meer inhoudende:
- i. doeltreffende juridische maatregelen, met inbegrip van strafrechtelijke sancties, civielrechtelijke redressering en schadevergoedingsbepalingen ter bescherming van vrouwen tegen alle soorten geweld, met inbegrip van geweld en mishandeling binnen het gezin, seksueel geweld en seksuele intimidatie op het werk;
 - ii. voorzorgsmaatregelen, met inbegrip van voorlichtings- en opleidingsprogramma's om de opvattingen over de rollen en status van vrouwen en mannen te veranderen;
 - iii. beschermende maatregelen, met inbegrip van opvanghuizen, advies, revalideringsdiensten en hulpverlening voor vrouwen die het slachtoffer zijn van geweld of die het gevaar lopen daarvan het slachtoffer te worden;
- (u) de Staten die partij zijn bij het Verdrag doen verslag van alle vormen van geweld op grond van geslacht, en in zodanige verslagen worden tevens alle beschikbare gegevens opgenomen over de frequentie van elke vorm van geweld, en over de gevolgen van dat geweld voor de vrouwen die er het slachtoffer van zijn;
- (v) in de verslagen van de Staten die partij zijn bij het Verdrag worden tevens gegevens opgenomen over de juridische, preventieve en beschermende maatregelen die zijn genomen om geweld tegen vrouwen te bestrijden en over de doeltreffendheid van deze maatregelen.

Algemene Aanbeveling Nr. 20 (Elfde Zitting, 1992)

Voorbehouden bij het Verdrag

1. Het Comité herinnerde aan het besluit van de Vierde Vergadering van de Staten die partij zijn bij het Verdrag inzake voorbehouden bij het Verdrag met betrekking tot artikel 28,

- tweede lid, dat werd toegejuicht in Algemene Aanbeveling Nr. 4 van het Comité.
2. Het Comité deed de aanbeveling dat, in verband met de voorbereidingen voor de Wereldmensenrechtenconferentie in 1993, de Staten die partij zijn bij het Verdrag:
 - (a) het probleem aan de orde stellen van de geldigheid en de rechtsgevolgen van voorbehouden bij het Verdrag tegen de achtergrond van voorbehouden bij andere mensenrechtenverdragen;
 - (b) deze voorbehouden heroverwegen teneinde de uitvoering van alle mensenrechtenverdragen te versterken;
 - (c) overwegen een procedure inzake voorbehouden bij het Verdrag in te voeren die te vergelijken is met die van andere mensenrechtenverdragen.

Algemene Aanbeveling Nr. 21 (Dertiende Zitting, 1994)

Gelijkheid binnen het huwelijk en familiebetrekkingen

1. Het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen (resolutie 34/180 van de Algemene Vergadering, bijlage) bevestigt de gelijkheid van mensenrechten voor vrouwen en mannen in de samenleving en binnen het gezin. Het Verdrag neemt een belangrijke plaats in onder de internationale verdragen met betrekking tot mensenrechten.
2. Andere verdragen en verklaringen hechten eveneens groot belang aan het gezin en de positie van de vrouw binnen het gezin. Deze zijn onder meer de Universele Verklaring van de rechten van de mens (resolutie 217/A (III) van de Algemene Vergadering, het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten (resolutie 2200 A (XXI), bijlage), het Verdrag inzake de nationaliteit van de gehuwde vrouw (resolutie 1040 (XI), bijlage), het Verdrag inzake de huwelijksstoestemming, de minimumleeftijd waarop een huwelijk mag worden aangegaan en de registratie van huwelijken (resolutie 1763 A (XVII), bijlage) en de daaropvolgende Aanbeveling inzake dat Verdrag (resolutie 2018 (XX)) en de Strategische doelstellingen voor de toekomst ten behoeve van de verbetering van de positie van vrouwen FLS van Nairobi (*Nairobi Forward-looking Strategies for the Advancement of Women*)¹¹.
3. Het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen herinnert aan de onvervreembare rechten van vrouwen die reeds zijn neergelegd in de bovengenoemde verdragen en verklaringen, maar het gaat verder door het belang te onderkennen van cultuur en traditie in de vorming van het denken en gedrag van mannen en vrouwen en de aanzienlijke rol die deze spelen in het beperken van vrouwen in de uitoefening van grondrechten.

Achtergrondinformatie

4. Het jaar 1994 is door de Algemene Vergadering in haar resolutie 44/82 aangewezen als het Internationaal Jaar van het Gezin. Het Comité wenst die gelegenheid aan te grijpen om het belang te beklemtonen van het respecteren van de grondrechten van vrouwen binnen het gezin als één van de maatregelen die de nationale vieringen die zullen plaats vinden, zullen ondersteunen en aanmoedigen.
5. Met het kiezen van deze invalshoek voor het Internationaal Jaar van het Gezin wenst het Comité drie artikelen van het Verdrag die speciale betekenis hebben voor de status van

¹¹ See Report of the World Conference to Review and Appraise the Achievements of the United Nations Decade for Women: Equality, Development and Peace, Nairobi, 15-26 July 1985 (United Nations publications, Sales No. E.85.IV.10), chap. I, sect. A.

vrouwen binnen het gezin, aan een analyse te onderwerpen.

Artikel 9

1. *De Staten die partij zijn bij dit Verdrag verlenen vrouwen gelijke rechten als mannen om een nationaliteit te verkrijgen, van nationaliteit te veranderen of deze te behouden. Zij waarborgen in het bijzonder dat noch een huwelijk met een buitenlander, noch een wijziging van nationaliteit van de echtgenoot staande het huwelijk, automatisch de nationaliteit van de echtgenote verandert, haar staatloos maakt of haar dwingt de nationaliteit van de echtgenoot aan te nemen.*
2. *De Staten die partij zijn bij dit Verdrag verlenen vrouwen gelijke rechten als mannen wat de nationaliteit van hun kinderen betreft.*

Commentaar

6. Nationaliteit is essentieel voor deelname aan de samenleving. Over het algemeen verlenen Staten de nationaliteit aan diegenen die in het land zijn geboren. De nationaliteit kan ook worden verkregen op grond van vestiging in een Staat of worden verleend op humanitaire gronden, zoals op grond van staatloosheid. Als vrouwen geen nationaliteit of staatsburgerschap bezitten, zijn ze verstoken van het recht op het uitbrengen van hun stem of het recht verkiesbaar te zijn voor een openbaar ambt en kan de toegang tot overheidsuitkeringen en het kiezen van een woonplaats hun worden ontzegd. Een volwassen vrouw moet van nationaliteit kunnen veranderen en de nationaliteit dient niet willekeurig te worden ontnomen als gevolg van het aangaan van een huwelijk of van huwelijksontbinding of vanwege het feit dat de echtgenoot of de vader van nationaliteit verandert.

Artikel 15

1. *De Staten die partij zijn bij dit Verdrag verlenen de vrouw gelijkheid aan de man voor de wet.*
2. *De Staten die partij zijn bij dit Verdrag verlenen aan vrouwen in burgerlijke aangelegenheden rechtsbevoegdheid die gelijk is aan die van mannen, en dezelfde mogelijkheden om die bevoegdheid uit te oefenen. In het bijzonder verlenen zij vrouwen gelijke rechten om overeenkomsten te sluiten en bezittingen te beheren, en behandelen hen in alle stadia van gerechtelijke procedures op dezelfde wijze.*
3. *De Staten die partij zijn bij dit Verdrag komen overeen dat iedere overeenkomst en ieder ander particulier document, van welke aard ook, waaraan een rechtsgevolg is verbonden, gericht op beperking van de rechtsbevoegdheid van vrouwen, als nietig dient te worden beschouwd.*
4. *De Staten die partij zijn bij dit Verdrag verlenen mannen en vrouwen dezelfde rechten met betrekking tot de wetgeving inzake de bewegingsvrijheid van personen en de vrijheid hun woon- en verblijfplaats te kiezen.*

Commentaar

7. Als een vrouw in het geheel geen overeenkomst kan aangaan, of geen toegang heeft tot financieel krediet, of dit alleen mogelijk is indien haar echtgenoot of een mannelijk familielid daarmee instemt of daarvoor garant staat, wordt haar juridische autonomie ontzegd. Zulke beperkingen beletten haar goederen te bezitten als enige eigenaar en sluiten haar uit van het juridische beheer van haar eigen bedrijf, of van het aangaan van iedere andere vorm van overeenkomst. Zulke beperkingen beknotten de mogelijkheid voor vrouwen te voorzien in hun levensonderhoud en dat van personen te harer laste in ernstige mate.

8. In sommige landen is het recht van vrouwen om te procederen beperkt door de wet of is hun toegang tot rechtshulp en de mogelijkheid om bij de rechter genoegdoening te eisen beperkt. In andere landen wordt aan hun status als getuige of hun bewijs minder waarde of gewicht toegekend dan aan die van een man. Zulke wetten of gebruiken beperken het recht van de vrouw daadwerkelijk haar gelijke aandeel in bezittingen te verwerven of te behouden en doen afbreuk aan haar positie van onafhankelijk, verantwoordelijk en gewaardeerd lid van haar gemeenschap. Als landen de rechtsbevoegdheid van een vrouw bij wet beperken, of toelaten dat personen of instellingen dat doen, ontzeggen zij vrouwen hun rechten op gelijkheid met mannen en beperken zij de mogelijkheid voor vrouwen om te voorzien in hun levensonderhoud en dat van personen te harer laste.
9. “*Domicile*” is een begrip uit landen met een common-lawstelsel. Het duidt op het land waar iemand van plan is te verblijven en aan wiens rechtsmacht zij zich onderwerpt. “*Domicile*” wordt originair verkregen door een kind via de ouders, maar als iemand volwassen is, betekent het het land waarin iemand haar vaste verblijfplaats heeft en waarin zij van plan is voorgoed te verblijven. Evenals bij nationaliteit, wijst bestudering van de verslagen van de Staten die partij zijn bij het Verdrag uit dat het een vrouw niet altijd volgens de wet is toegestaan haar eigen “*domicile*” te kiezen. Het moet mogelijk zijn voor een volwassen vrouw om, evenals bij nationaliteit, ongeacht haar huwelijkse staat van *domicile* te veranderen als zij dat wenst. Iedere beperking van het recht van een vrouw *domicile* te kiezen op gelijke voet met een man kan haar toegang tot de rechter in het land waar zij woont beperken of haar beletten een land in vrijheid en op eigen titel binnen te komen en te verlaten.
10. Migrantenvrouwen die tijdelijk wonen en werken in een ander land dienen gelijke rechten te hebben als mannen wat betreft hereniging met hun echtgenoten, partners en kinderen.

Artikel 16

1. *De Staten die partij zijn bij dit Verdrag nemen alle passende maatregelen om discriminatie jegens de vrouw in alle aangelegenheden betreffende het huwelijk en familiebetrekkingen uit te bannen, en verzekeren in het bijzonder, op basis van gelijkheid tussen de man en de vrouw:*
 - (a) *hetzelfde recht om een huwelijk aan te gaan;*
 - (b) *hetzelfde recht om in vrijheid een echtgenoot te kiezen en alleen met vrije en volledige toestemming een huwelijk aan te gaan;*
 - (c) *dezelfde rechten en verantwoordelijkheden tijdens het huwelijk en bij de ontbinding ervan;*
 - (d) *dezelfde rechten en verantwoordelijkheden als ouder, ongeacht de huwelijkse staat, in aangelegenheden met betrekking tot hun kinderen; in alle gevallen staat het belang van de kinderen voorop;*
 - (e) *dezelfde rechten om in vrijheid en bewust een beslissing te nemen over het aantal van hun kinderen en het tijdsverloop tussen de geboorten daarvan en te kunnen beschikken over de informatie, vorming en middelen om hen in staat te stellen deze rechten uit te oefenen;*
 - (f) *dezelfde rechten en verantwoordelijkheden met betrekking tot gezag over en de adoptie van kinderen, of soortgelijke instellingen waar deze begrippen in de nationale wet bestaan; in alle gevallen staat het belang van de kinderen voorop;*
 - (g) *dezelfde persoonlijke rechten als echtgenoot en echtgenote, met inbegrip van het recht een geslachtsnaam, een beroep en een werkkring te kiezen;*
 - (h) *dezelfde rechten voor beide echtgenoten met betrekking tot eigendom, verwerving, beheer, bestuur en genot van en beschikking over bezittingen, hetzij om niet, hetzij onder bezwarende titel;*

2. *Verlovingen en huwelijken van kinderen dienen geen rechtsgevolg te hebben, en alle noodzakelijke maatregelen, met inbegrip van wetgevende, dienen te worden genomen om een minimumleeftijd voor het aangaan van een huwelijk vast te stellen en de registratie van huwelijken in een officieel register verplicht te stellen.*

Commentaar

Openbaar en privé-leven

11. Vroeger werd er een onderscheid gemaakt tussen de werkzaamheden van de mens in het openbare en in het privé-leven en werden deze dienovereenkomstig geregeld. In alle samenlevingen werden de werkzaamheden van vrouwen, wier rol traditiegetrouw in de privé- en huishoudelijke sfeer lagen, als laagwaardig beschouwd.
12. Aangezien dergelijke werkzaamheden van onschatbare waarde zijn voor het voortbestaan van de samenleving, kan er geen rechtvaardiging zijn voor het toepassen daarop van afwijkende en discriminerende wetten en gewoonten. Uit de verslagen van de Staten die partij zijn bij het Verdrag blijkt dat er nog steeds landen zijn waar geen de jure gelijkheid bestaat. Het wordt vrouwen zo onmogelijk gemaakt gelijke toegang te hebben tot hulpbronnen en te genieten van een gelijke status binnen het gezin en in de samenleving. Zelfs waar er wel de jure gelijkheid bestaat, bedelen alle samenlevingen vrouwen verschillende rollen toe, rollen die worden beschouwd als laagwaardig. Op deze wijze worden de beginselen van rechtvaardigheid en gelijkheid geschonden die met name zijn vervat in artikel 16 en tevens in de artikelen 2, 5 en 24 van het Verdrag.

Verskillende gezinsvormen

13. De vorm van het gezin/*family* en wat er onder dit begrip wordt verstaan, kan van Staat tot Staat verschillen, zelfs van regio tot regio binnen één Staat. Ongeacht de vorm die het gezin aanneemt en het rechtstelsel, de godsdienst, de gebruiken of tradities van een land, dient de behandeling van vrouwen binnen het gezin, zowel juridisch als particulier gezien, in overeenstemming te zijn met de beginselen van gelijkheid en rechtvaardigheid voor alle mensen, zoals artikel 2 van het Verdrag voorschrijft.

Polygame huwelijken

14. Uit de verslagen van de Staten die partij zijn bij het Verdrag blijkt eveneens dat in een aantal landen veelwijverij wordt bedreven. Polygame huwelijken zijn in strijd met het recht van een vrouw de gelijke van een man te zijn en kunnen zodanige emotionele en financiële gevolgen voor hen en voor personen te harer laste hebben, dat zodanige huwelijken dienen te worden ontmoedigd en verboden. Het Comité wijst er met bezorgdheid op dat sommige Staten die partij zijn bij het Verdrag, waarvan de grondwetten gelijke rechten waarborgen, polygame huwelijken toelaten overeenkomstig het personen- of gewoonterecht. Dit is een schending van de grondwettelijke rechten van vrouwen en maakt inbreuk op de bepalingen van artikel 5, letter a, van het Verdrag.

Artikel 16, eerste lid, letters a en b

15. Hoewel de meeste landen rapporteren dat hun nationale grondwetten en wetten in overeenstemming zijn met het Verdrag, zijn gebruik, traditie en het in werkelijkheid niet handhaven van deze wetten strijdig met het Verdrag.
16. Het recht van een vrouw een echtgenoot te kiezen en in vrijheid een huwelijk aan te gaan is een essentieel aspect van haar leven en haar waardigheid en gelijkheid als mens. Bestudering van de verslagen van de Staten die partij zijn bij het Verdrag wijst uit dat er

landen zijn die, op grond van gebruik, godsdienstige overtuiging of de etnische oorsprong van een bepaalde groep mensen, gedwongen huwelijken of nieuwe huwelijken toelaten. Andere landen laten toe dat het huwelijk van een vrouw wordt geregeld tegen betaling of met het oog op het verwerven van groter sociaal aanzien (en invloed) van haar familie [Noot vertaler: dit is wat vermoedelijk wordt bedoeld met de zeer onduidelijke term 'preferment'] en in weer andere landen dwingt armoede de vrouwen buitenlanders te huwen om financiële zekerheid te verkrijgen. Behoudens redelijke beperkingen, bijvoorbeeld op grond van de jonge leeftijd van een vrouw of van bloedverwantschap met haar partner, dient het recht van een vrouw om te kiezen wanneer, of, en met wie ze zal huwen bij de wet te worden beschermd en afgedwongen.

Artikel 16, eerste lid, letter c

17. Uit de bestudering van de verslagen van de Staten die partij zijn bij het Verdrag blijkt dat de rechtsstelsels van vele landen voorzien in rechten en verantwoordelijkheden van gehuwde partners, maar dat zij daarbij vertrouwen op de toepassing van common-lawbeginselen, godsdienstig recht of gewoonterecht, in plaats van de beginselen vervat in het Verdrag te eerbiedigen. Deze variaties in recht en praktijk met betrekking tot het huwelijk hebben verstrekende gevolgen voor vrouwen, waarbij zonder uitzondering hun rechten op gelijke status en gelijke verantwoordelijkheid binnen het huwelijk worden beperkt. Zulke beperkingen hebben vaak tot gevolg dat de echtgenoot de status van hoofd van de huishouding en van uiteindelijke beslisser krijgt toebedeeld, en zijn om die reden strijdig met de bepalingen van het Verdrag.
18. Daar komt bij dat over het algemeen een feitelijke echtvereniging geen wettelijke bescherming geniet. Voor vrouwen die binnen een zodanige relatie leven, dient hun gelijke status met mannen, zowel in het gezinsleven als wat het delen van inkomen en bezittingen betreft, door de wet te worden beschermd. Deze vrouwen dienen dezelfde rechten en verantwoordelijkheden te hebben als mannen met betrekking tot de verzorging en het grootbrengen van ten laste komende kinderen of gezinsleden.

Artikel 16, eerste lid, letters d en f

19. Zoals bepaald in artikel 5, letter b, onderkennen de meeste Staten de gezamenlijke verantwoordelijkheid van ouders voor de verzorging, bescherming en het onderhoud van kinderen. Het beginsel dat “de belangen van het kind voorop staan” is opgenomen in het Verdrag inzake de rechten van het kind (resolutie 44/25, bijlage, van de Algemene Vergadering) en lijkt nu algemeen te zijn aanvaard. In de praktijk echter eerbiedigen sommige landen het beginsel van het toekennen van gelijke status aan de ouders van kinderen niet, met name als zij niet zijn gehuwd. De kinderen uit zulke verbintenissen genieten niet altijd dezelfde status als de kinderen die binnen het huwelijk zijn geboren en wanneer de moeders zijn gescheiden of niet samenwonen, nemen vele vaders geen verantwoordelijkheid op zich voor de verzorging, bescherming en het onderhoud van hun kinderen.
20. De gezamenlijke rechten en verantwoordelijkheden genoemd in het Verdrag dienen bij wet te worden gehandhaafd en waar passend met wettelijke middelen zoals voogdij, beheerderschap en adoptie. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen te verzekeren dat krachtens hun wetten ouders, ongeacht hun huwelijkse staat en ongeacht of zij wel of niet met hun kinderen samenwonen, dezelfde rechten en verantwoordelijkheden hebben wat hun kinderen betreft.

Artikel 16, eerste lid, letter e

21. De verantwoordelijkheden behorend bij het feit dat vrouwen kinderen dragen en grootbrengen zijn van invloed op hun recht op toegang tot onderwijs, arbeid en andere activiteiten met betrekking tot hun persoonlijke ontplooiing. Zij plaatsen tevens een onbillijke werklast op de schouders van vrouwen. Het aantal van hun kinderen en het tijdsverloop tussen de geboorten daarvan hebben een soortgelijke invloed op het leven van vrouwen en hun lichamelijke en geestelijke gezondheid, alsmede die van hun kinderen. Om deze redenen zijn vrouwen gerechtigd te beslissen over het aantal van hun kinderen en het tijdsverloop tussen de geboorten daarvan.
22. Sommige verslagen laten dwangpraktijken zien, waarvan vrouwen ernstige gevolgen ondervinden, zoals gedwongen zwangerschappen, vruchtafdrijvingen of sterilisatie. De ruimte voor beslissingen om al dan niet kinderen te hebben, beslissingen die bij voorkeur genomen zouden moeten worden in samenspraak met de echtgenoot of partner, dient niettemin niet ingeperkt te worden door een echtgenoot, ouder, partner of regering. Om een bewuste beslissing te kunnen nemen over veilige en betrouwbare geboortebeperkende maatregelen dienen vrouwen te kunnen beschikken over informatie met betrekking tot middelen ten behoeve van geboortebeperving en hoe die te gebruiken, en dient hun toegang te worden gewaarborgd tot seksuele voorlichting en voorzieningen voor geboorteregeling zoals bepaald in artikel 10, letter h, van het Verdrag.
23. Algemeen is men het er over eens dat, waar passende middelen ten behoeve van vrijwillige geboortebeperving vrij beschikbaar zijn, dit bevorderlijk is voor de gezondheid, de ontwikkeling en het welzijn van alle leden van het gezin. Bovendien zijn zulke diensten bevorderlijk voor de algemene kwaliteit van leven en gezondheid van de bevolking, en draagt vrijwillige beperking van de bevolkingsgroei bij aan het behoud van het milieu en het bereiken van een duurzame economische en maatschappelijke ontwikkeling.

Artikel 16, eerste lid, letter g

24. De grondslagen van een evenwichtig gezin zijn gelijkheid, rechtvaardigheid en individuele ontplooiing voor ieder gezinslid. Beide partners dienen daarom het recht te hebben een beroep of werk te kiezen dat het beste past bij zijn of haar kwaliteiten, opleiding en aspiraties, zoals bepaald in artikel 11, eerste lid, letters a en c, van het Verdrag. Bovendien dienen beide partners het recht te hebben zijn of haar naam te kiezen, zodat de individualiteit en identiteit binnen de gemeenschap wordt behouden en die persoon zich onderscheidt van de andere leden van de samenleving. Als een vrouw bij wet of gewoonte wordt verplicht haar naam te wijzigen als zij huwt of als haar huwelijk wordt ontbonden, worden haar deze rechten ontzegd.

Artikel 16, eerste lid, letter h

25. De rechten genoemd in dit artikel overlappen met die van het tweede lid van artikel 15 en vormen een aanvulling daarop. In artikel 15, tweede lid, wordt de Staten de verplichting opgelegd vrouwen gelijke rechten te verlenen om overeenkomsten aan te gaan en bezittingen te beheren.
26. Artikel 15, eerste lid, waarborgt de gelijkheid van vrouwen en mannen voor de wet. Het recht op de eigendom, het beheer en genot van en de beschikking over goederen is een essentieel aspect van het recht van vrouwen op financiële onafhankelijkheid, en in vele landen is het van doorslaggevend belang voor hun vermogen in hun levensonderhoud te voorzien en passende huisvesting en voeding voor zichzelf en hun gezin te vinden.
27. In landen waar een landbouwhervormingsprogramma loopt of een programma dat land

herverdeelt onder groepen van verschillende etnische oorsprong, dient het recht van vrouwen, ongeacht hun huwelijkse staat, op gelijke voet met mannen, te delen in dat herverdeelde land, zorgvuldig te worden gerespecteerd.

28. In de meeste landen is een niet onaanzienlijk percentage van de vrouwen ongehuwd of gescheiden en velen dragen de alleenverantwoordelijkheid voor het onderhouden van het gezin. Het is duidelijk dat iedere vorm van discriminatie in de verdeling van bezittingen die uitgaat van de veronderstelling dat alleen de man verantwoordelijk is voor het onderhouden van de vrouwen en de kinderen die behoren tot zijn gezin en dat hij in staat is zich fatsoenlijk van deze verantwoordelijkheid te kwijten en dit ook zal doen, niet realistisch is. Dientengevolge zijn wetten of gebruiken die mannen, bij beëindiging van het huwelijk of de de facto relatie, of na de dood van een familielid, recht geven op een groter aandeel in de bezittingen, discriminerend van aard en zullen deze in de praktijk ernstige gevolgen hebben voor de vrouw, om van haar echtgenoot te kunnen scheiden, zichzelf en haar gezin te onderhouden en een waardig bestaan als onafhankelijk persoon te leiden.
29. Al deze rechten dienen te worden gewaarborgd, ongeacht de huwelijkse staat van de vrouw.

Huwelijksgoederen

30. Er zijn landen die dit recht van vrouwen op een aandeel in de bezittingen dat gelijk is aan dat van haar echtgenoot staande het huwelijk of de feitelijke relatie, en wanneer dat huwelijk of die relatie wordt beëindigd, niet erkennen. Vele landen erkennen dat recht, maar de mogelijkheid voor vrouwen om dit in de praktijk uit te oefenen kan worden beperkt door precedentwerking of gewoonte.
31. Zelfs als deze wettelijke rechten zijn toegekend aan vrouwen, en de rechters er de hand aan houden, kunnen de goederen die het eigendom van de vrouw zijn staande het huwelijk of na de echtscheiding worden beheerd door een man. In vele Staten, waaronder die met een gemeenschap van goederen-regime, is er geen wettelijk vereiste dat een vrouw naar haar mening gevraagd dient te worden als goederen waarvan de partijen eigenaar zijn staande het huwelijk of de feitelijke relatie, worden verkocht of er anderszins over wordt beschikt. Dit beperkt de mogelijkheid van vrouwen om te beschikken over de goederen of over de inkomsten die daaruit voortvloeien.
32. In sommige landen wordt bij het verdelen van de huwelijksgoederen een grotere nadruk gelegd op de financiële bijdragen aan de goederen die staande het huwelijk werd verworven, en andere bijdragen, zoals het grootbrengen van de kinderen, het zorgen voor oudere familieleden en het verrichten van huishoudelijke taken, worden minder gewaardeerd. Vaak maken zodanige niet-financiële bijdragen van de echtgenote het mogelijk voor de echtgenoot inkomsten te verwerven en het vermogen te vergroten. Aan financiële en niet-financiële bijdragen dient een gelijk gewicht te worden toegekend.
33. In vele landen worden goederen die zijn verworven tijdens een feitelijke relatie rechtens niet op dezelfde manier behandeld als goederen die zijn verworven tijdens een huwelijk. Als de relatie wordt verbroken ontvangt de vrouw zonder uitzondering een aanzienlijk geringer aandeel dan haar partner. Wetten inzake het goederenrecht en gebruiken die op deze wijze onderscheid maken ten nadele van gehuwde of niet-gehuwde vrouwen met of zonder kinderen dienen te worden afgeschaft en ontmoedigd.

Nalatenschappen

34. In de verslagen van de Staten die partij zijn bij het Verdrag, dient commentaar te worden opgenomen over de wettelijke bepalingen en bepalingen van het gewoonterecht inzake het erfrecht, omdat zij invloed hebben op de status van vrouwen zoals bepaald in het Verdrag en in resolutie 884D (XXXIV) van de Economische en Sociale Raad, waarin de Raad de

aanbeveling deed dat de Staten verzekeren dat mannen en vrouwen met dezelfde graad van bloedverwantschap met een overledene, het recht hebben op een gelijk aandeel in de nalatenschap en een gelijke plaats in de orde van erfopvolging. Die bepaling is niet algemeen uitgevoerd.

35. Er zijn vele landen waarin als gevolg van het recht en de praktijk aangaande nalatenschappen en eigendom vrouwen ernstig worden gediscrimineerd. Door deze ongelijke behandeling kunnen vrouwen bij het overlijden van de echtgenoot of de vader een kleiner aandeel in de bezittingen ontvangen dan weduwnaars en zonen. In sommige gevallen worden aan vrouwen aan beperkingen onderhevige rechten verleend en ontvangen zij slechts inkomsten uit de bezittingen van de overledene. Vaak weerspiegelen erfrechten voor weduwen niet de beginselen van gelijke eigendom van goederen verworven tijdens het huwelijk. Zulke bepalingen zijn strijdig met het Verdrag en dienen te worden afgeschaft.

Artikel 16, tweede lid

36. In de Verklaring van Wenen (1993) en het Actieprogramma¹² aangenomen door de Wereldmensenrechtenconferentie, die van 14 tot 25 juni 1993 te Wenen werd gehouden, wordt er bij Staten op aangedrongen bestaande wetten en voorschriften in te trekken en gebruiken en praktijken die meisjes discrimineren en schade toebrengen, weg te nemen. Artikel 16, tweede lid, en de bepalingen van het Verdrag inzake de rechten van het kind sluiten uit dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag een huwelijk tussen personen die nog niet meerderjarig zijn toestaan of daaraan geldigheid verlenen. In het kader van het Verdrag inzake de rechten van het kind, “wordt onder een kind verstaan ieder mens jonger dan achttien jaar, tenzij volgens het op het kind van toepassing zijnde recht de meerderjarigheid eerder wordt bereikt”. Niettegenstaande deze definitie en de bepalingen van de Verklaring van Wenen indachtig, beschouwt het Comité de leeftijd van achttien jaar voor zowel mannen als vrouwen als de minimumleeftijd voor het aangaan van een huwelijk. Als mannen en vrouwen een huwelijk aangaan, nemen zij zware verantwoordelijkheden op zich. Daarom dient een huwelijk niet te zijn toegestaan voordat zij meerderjarig en volledig handelingsbekwaam zijn. Volgens de Wereldgezondheidsorganisatie WHO kan de gezondheid van minderjarigen, met name van meisjes, als zij een huwelijk aangaan en kinderen krijgen, nadeel ondervinden en wordt hun vorming belemmerd. Ten gevolge daarvan wordt hun economische zelfstandigheid beperkt.
37. Dit treft niet slechts de vrouwen persoonlijk, maar beperkt tevens de ontwikkeling van hun vaardigheden en onafhankelijkheid, en vermindert de toegang tot werk, hetgeen schadelijk is voor hun gezin en hun gemeenschap.
38. Sommige landen bepalen verschillende leeftijden voor het aangaan van een huwelijk voor mannen en vrouwen. Aangezien zulke bepalingen er ten onrechte van uitgaan dat vrouwen een andere intellectuele ontwikkelingssnelheid hebben dan mannen, of dat het stadium van lichamelijk of intellectuele ontwikkeling bij het ter huwelijk gaan er niet toe doet, dienen deze bepalingen te worden afgeschaft. In andere landen, is het uithuwelijken (*betrothal*) van meisjes of het doen van beloften door familieleden uit haar naam toegestaan. Zulke maatregelen zijn strijdig niet alleen met het Verdrag, maar tevens met het recht van vrouwen hun partner in vrijheid te kiezen.
39. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen tevens registratie van alle huwelijken voor te schrijven, of deze nu burgerlijke huwelijken zijn danwel zijn aangegaan volgens gebruik of godsdienstige wetten. De Staat kan zo verzekeren dat het Verdrag wordt nageleefd, en gelijkheid tussen de partners, een minimumleeftijd voor het aangaan van een huwelijk, het verbod van bigamie en veelwijverij en de bescherming van de rechten van kinderen

¹² A/CONF.157/24 (Part I), chap. III.

verwezenlijken.

Aanbevelingen

Geweld tegen vrouwen

40. Bij het overwegen van de plaats van de vrouw in het gezinsleven wenst het Comité te benadrukken dat de bepalingen van de Algemene Aanbeveling Nr. 19 (Elfde Zitting)¹³ inzake geweld tegen vrouwen van groot belang zijn voor de mogelijkheid van vrouwen op gelijke voet met mannen rechten en vrijheden te genieten. Er wordt bij de Staten die partij zijn bij het Verdrag op aangedrongen te handelen overeenkomstig deze algemene aanbeveling om te verzekeren dat vrouwen, zowel in het openbare leven als binnen het gezin, gevrijwaard zijn van het geweld op grond van geslacht dat zo ernstig de uitoefening van hun rechten en vrijheden als individu belemmert.

Voorbehouden

41. Het Comité heeft met verontrusting kennis genomen van het aantal Staten die partij zijn bij het Verdrag dat voorbehouden heeft gemaakt bij het gehele artikel 16 of een gedeelte daarvan, met name als er tevens een voorbehoud was gemaakt bij artikel 2, stellende dat naleving zou kunnen botsen met algemene opvattingen over het gezin gebaseerd, onder meer, op culturele of godsdienstige overtuiging of op de economische of politieke positie van het land.
42. Vele van deze landen geloven in een patriarchale organisatie van het gezin, die de vader, de echtgenoot of zoon een voorkeurspositie verleent. In sommige landen waar fundamentalistische en andere extremistische ideeën of economische tegenspoed een terugkeer naar oude waarden en tradities hebben aangemoedigd, is de plaats van vrouwen binnen het gezin ernstig verslechterd. In andere landen, waar werd erkend dat een moderne samenleving ten behoeve van haar economische vooruitgang en voor het algemeen belang van de gemeenschap afhankelijk is van een gelijke betrokkenheid van alle volwassenen, ongeacht geslacht, zijn deze taboes en reactionaire of extremistische ideeën in toenemende mate ontmoedigd.
43. Conform de artikelen 2, 3 en 24 in het bijzonder, eist het Comité dat alle Staten die partij zijn bij het Verdrag geleidelijk toewerken naar een punt waarop ieder land door zijn besliste ontmoediging van ideeën die de ongelijkheid van vrouwen in het gezin inhouden, zijn voorbehouden zal intrekken, in het bijzonder de voorbehouden bij de artikelen 9, 15 en 16 van het Verdrag.
44. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen iedere idee inhoudend de ongelijkheid van vrouwen en mannen, die wordt bevestigd door wetten of door godsdienstige of privaatrechtelijke wetten of door gebruik, op besliste wijze te ontmoedigen, en tot het punt te komen waarop voorbehouden, in het bijzonder die bij artikel 16, worden ingetrokken.
45. Op grond van haar bestudering van de eerste en daaropvolgende periodieke verslagen, merkte het Comité op dat in sommige Staten die partij zijn bij het Verdrag en die het Verdrag hadden bekrachtigd of ertoe waren toegetreden, bepaalde wetten, met name die inzake het gezin, in feite niet conform de bepalingen van het Verdrag waren.
46. Hun wetten bevatten nog steeds vele maatregelen die vrouwen discrimineren op grond van normen, gebruiken en sociaal-culturele vooroordelen. Wegens deze bijzondere situatie maken deze Staten het moeilijk voor het Comité de status van vrouwen te evalueren en er zich een beeld van te vormen.

¹³ See Official Records of the General Assembly, Forth-seventh Session, Supplement No. 38 (A/47/38), chap. I.

47. Het Comité verzoekt, in het bijzonder op grond van de artikelen 1 en 2 van het Verdrag, die Staten die partij zijn bij het Verdrag de nodige inspanningen te verrichten om de feitelijke situatie met betrekking tot de kwesties te bestuderen en de vereiste maatregelen in te voeren in hun nationale wetten die nog steeds bepalingen bevatten die discriminerend voor vrouwen zijn.

Verslagen

48. Gesteund door het commentaar in deze algemene aanbeveling, dienen de Staten die partij zijn bij het Verdrag in hun verslagen:

- (a) de voortgang aan te geven die zij hebben geboekt met het oog op het intrekken van al hun voorbehouden bij het Verdrag, in het bijzonder het voorbehoud bij artikel 16;
- (b) uiteen te zetten of hun wetten in overeenstemming zijn met de beginselen van de artikelen 9, 15 en 16 en op welke punten, op grond van godsdienstige of privaatrechtelijke wetten of door gebruiken, naleving van de wet of van het Verdrag wordt belemmerd.

Wetgeving

49. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen waar dit nodig is ter naleving van het Verdrag, in het bijzonder ter naleving van de artikelen 9, 15 en 16, wetten aan te nemen en te handhaven.

Aanmoedigen van de naleving van het Verdrag

50. Gesteund door het commentaar in deze algemene aanbeveling, en zoals vereist op grond van de artikelen 2, 3 en 24, dienen de Staten die partij zijn bij het Verdrag maatregelen in te voeren die gericht zijn op het aanmoedigen van de volledige naleving van de beginselen van het Verdrag, met name in gevallen waarin godsdienstige en privaatrechtelijke wetten of gebruiken botsen met deze beginselen.

Algemene Aanbeveling nr. 22 (Veertiende Zitting, 1995)

Wijziging van artikel 20 van het Verdrag

Het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen

Er op wijzend dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen, op verzoek van de Algemene Vergadering in de loop van 1995 bijeen zullen komen om een wijziging van artikel 20 van het Verdrag te overwegen,

Herinnerend aan zijn eerdere besluit, genomen tijdens de Tiende Zitting, de doeltreffendheid van zijn werk te verzekeren en het ontstaan van een ongewenste achterstand in de bestudering van de verslagen van de Staten die partij zijn bij het Verdrag te voorkomen,

Er aan herinnerend dat het Verdrag één van de internationale mensenrechteninstrumenten is dat is bekrachtigd door het grootst aantal Staten die partij zijn bij het Verdrag,

Overwegend dat de artikelen van het Verdrag zich richten op de fundamentele mensenrechten van vrouwen in alle aspecten van hun dagelijkse leven en op alle terreinen van de samenleving en de Staat,

Bezorgd over de werklast van het Comité ten gevolge van het toenemend aantal bekrachtigingen in combinatie met de achterstand van verslagen die wachten op bestudering, zoals blijkt uit Bijlage I,

Tevens bezorgd over het grote tijdsverloop tussen de overlegging van de verslagen van de Staten die partij zijn bij het Verdrag en de bestudering daarvan, hetgeen er toe leidt dat de Staten aanvullende informatie moeten verschaffen ter actualisering van hun verslagen,

Indachtig het feit dat het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen het enige orgaan is van een mensenrechtenverdrag waarvan de vergadertijd door het Verdrag is begrensd en dat het de kortste vergadertijd heeft van alle organen van mensenrechtenverdragen, zoals blijkt uit Bijlage II,

Er op wijzend dat de begrenzing van de zittingsduur zoals neergelegd in het Verdrag een ernstige belemmering is gaan vormen voor het doeltreffend uitoefenen door het Comité van zijn taken krachtens het Verdrag,

1. Beveelt aan dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag een wijziging van artikel 20 van het Verdrag wat betreft de vergadertijd van het Comité in welwillende overweging nemen, zodat het mogelijk wordt om jaarlijks zo lang als nodig is voor het doeltreffend uitvoeren van zijn taken krachtens het Verdrag te vergaderen zonder beperkingen, behalve die waartoe de Algemene Vergadering mocht besluiten;
2. Beveelt tevens aan dat de Algemene Vergadering, in afwachting van de voltooiing van een wijzigingsprocedure, het Comité de bevoegdheid verleent om in 1996 bij wijze van uitzondering te vergaderen in twee zittingen, elk voor de duur van drie weken en elk voorafgegaan door zittingen van werkgroepen;
3. Beveelt voorts aan dat de Voorzitter van het Comité in de vergadering van de Staten die partij zijn bij het Verdrag mondeling verslag doet van de moeilijkheden die het Comité ondervindt bij de uitvoering van zijn taken;
4. Beveelt aan dat de Secretaris-Generaal alle relevante gegevens over de werklast van het Comité en vergelijkingsmateriaal met betrekking tot de andere organen van mensenrechtenverdragen ter beschikking stelt aan de vergadering van de Staten die partij zijn bij het Verdrag.

Algemene Aanbeveling Nr. 23 (Zestiende Zitting, 1997)

Artikel 7 (politiek en openbaar leven)

De Staten die partij zijn bij het Verdrag nemen alle passende maatregelen om discriminatie van vrouwen in het politieke en openbare leven van het land uit te bannen, en verzekeren vrouwen in het bijzonder het recht om op gelijk voet met mannen:

- (a) hun stem uit te brengen bij alle verkiezingen en volksstemmingen, en verkiesbaar te zijn in alle openbare gekozen lichamen;
- (b) deel te nemen aan de vaststelling van het overheidsbeleid en aan de uitvoering hiervan, alsook openbare ambten te bekleden en alle openbare functies op alle overheidsniveaus te vervullen;
- (c) deel te nemen aan niet-overheidsorganisaties en verenigingen op het gebied van het openbare en politieke leven van het land.

Achtergrondinformatie

1. Het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen hecht bijzonder belang aan de deelname van vrouwen aan het openbare leven van hun land. De Preambule van het Verdrag verklaart onder andere:
“Eraan herinnerend dat discriminatie van vrouwen schending van de beginselen van gelijkgerechtigheid en eerbied voor de menselijke waardigheid is, de deelneming van vrouwen op gelijke voet met mannen aan het politieke, sociale, economische en culturele leven van hun land in de weg staat, de toename van de welvaart van de maatschappij en het gezin belemmert en de volledige ontplooiing van de mogelijkheden van vrouwen bij het dienen van hun land en van de mensheid ernstig bemoeilijkt.”
2. Het Verdrag herhaalt voorts in zijn Preambule het belang van deelname van vrouwen in besluitvorming als volgt:
“Ervan overtuigd dat voor de volledige ontwikkeling van een land, het welzijn van de wereld en de zaak van de vrede is vereist dat zoveel mogelijk vrouwen, op gelijke voet met mannen, op alle gebieden deelnemen”.
3. Bovendien wordt het begrip ‘discriminatie van vrouwen’ in artikel 1 van het Verdrag als volgt uitgelegd:
“elke vorm van onderscheid, uitsluiting of beperking op grond van geslacht, die tot gevolg of tot doel heeft de erkenning, het genot of de uitoefening door vrouwen van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden op politiek, economisch, sociaal of cultureel gebied, op het terrein van burgerrechten of welk ander gebied dan ook”.
4. Andere verdragen, verklaringen en internationale analyses hechten groot belang aan de deelname van vrouwen aan het openbare leven en hebben een kader van internationale normen voor gelijkheid gecreëerd. Daartoe behoren de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens¹⁴ het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten¹⁵, het Verdrag betreffende de politieke rechten van de vrouw¹⁶, de Verklaring van Wenen¹⁷, paragraaf 13 van de Verklaring van Beijing en het Actieplatform¹⁸, Algemene Aanbevelingen 5 en 8 krachtens het Verdrag¹⁹, Algemeen Commentaar 25 aangenomen door het Comité voor de Rechten van de Mens²⁰, de Aanbeveling aangenomen door de Raad van de Europese Unie inzake een evenwichtige deelname van vrouwen en mannen aan het besluitvormingsproces²¹ en ‘*How to Create a Gender Balance in Political Decision-making*’ van de Europese Commissie²².
5. Artikel 7 verplicht de Staten die partij zijn bij het Verdrag alle passende maatregelen te nemen om discriminatie van vrouwen in het politieke en openbare leven uit te bannen en te verzekeren dat zij gelijkheid genieten met mannen in het politieke en openbare leven. De in artikel 7 genoemde verplichting strekt zich uit tot alle terreinen van het openbare en politieke leven en is niet beperkt tot de terreinen genoemd onder de letters a, b en c. Het politieke en openbare leven van een land is een ruim begrip. Het heeft betrekking op de uitoefening van politieke macht, in het bijzonder de uitoefening van wetgevende,

¹⁴ General Assembly resolution 217 A (III).

¹⁵ General Assembly resolution 2200 A (XXI), annex.

¹⁶ General Assembly resolution 640 (VII).

¹⁷ Report of the World Conference on Human Rights, Vienna, 14-25 June 1993 (A/CONF.157/24 (Part I)), chap. III.

¹⁸ Report of the Fourth World Conference on Women, Beijing, 4-15 September 1995 (A/CONF.177/20 and Add.1), chap. I, resolution 1, annex I.

¹⁹ See Official Records of the General Assembly, Forty-third Session, Supplement No. 38 (A/43/38), chap. V.

²⁰ CCPR/C/21/Rev.1/Add.7, 27 August 1996.

²¹ 96/694/EC, Brussels, 2 December 1996.

²² European Commission document V/1206/96-EN (March 1996).

rechterlijke, uitvoerende en bestuurlijke macht. Het begrip dekt alle aspecten van openbaar bestuur en de vaststelling en uitvoering van beleid op internationaal, nationaal, regionaal en plaatselijk niveau. Het begrip houdt tevens vele aspecten van de burgermaatschappij in, waaronder openbare raden en plaatselijke besturen en de werkzaamheden van organisaties zoals politieke partijen, vakbonden, beroepsorganisaties en industriële vakbonden, vrouwenorganisaties, basisorganisaties en andere organisaties die zich bezig houden met het openbare en politieke leven.

6. Het Verdrag beoogt dat, wil het doeltreffend zijn, deze gelijkheid dient te worden bereikt binnen het kader van een politiek stelsel waarin elke burger het recht heeft zijn stem uit te brengen en zich verkiesbaar te stellen in eerlijke periodieke verkiezingen die worden gehouden op basis van algemeen kiesrecht en geheime stemming, zodanig dat de vrije uiting van de wil van de keizers, als voorzien in internationale mensenrechteninstrumenten, zoals artikel 21 van de Universele verklaring van de rechten van de mens en artikel 25 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten, is gewaarborgd.
7. De nadruk in het Verdrag op het belang van gelijke kansen en op deelname aan het openbare leven en openbare besluitvorming heeft het Comité ertoe geleid artikel 7 opnieuw te bezien en de Staten die partij zijn bij het Verdrag aan te raden om bij de beoordeling van hun wetten en beleid en bij hun verslaglegging krachtens het Verdrag, rekening te houden met het commentaar en de aanbevelingen die in het onderstaande zijn uiteengezet.

Commentaar

8. De openbare en de privé-sfeer van menselijke werkzaamheden zijn altijd gezien als twee onderscheiden sferen en zijn dienovereenkomstig geregeld. Zonder uitzondering werd vrouwen de privé- en huishoudelijke sfeer toebedeeld, die in verband wordt gebracht met voortplanting en het grootbrengen van kinderen en in alle samenlevingen worden deze werkzaamheden gezien als van geringere waarde. Daarentegen strekt het openbare leven, dat wordt gerespecteerd en geacht, zich uit tot een groot scala van werkzaamheden buiten de privé- en huishoudelijke sfeer. In het verleden hebben mannen altijd zowel het openbare leven beheerst als de macht gehad vrouwen te beperken tot en ondergeschikt te maken binnen de privé-sfeer.
9. Ondanks de centrale rol van vrouwen bij het instandhouden van het gezin en de samenleving en hun bijdrage aan ontwikkeling, waren zij uitgesloten van het politieke leven en het besluitvormingsproces, dat niettemin het patroon van hun dagelijkse leven en de toekomst van samenlevingen bepaalt. Vooral in tijden van crisis heeft deze uitsluiting de stem van de vrouwen tot zwijgen gebracht en hun bijdragen en ervaring onzichtbaar gemaakt.
10. Onder alle volken zijn de culturele context van waarden en godsdienstige overtuigingen, het gebrek aan dienstverlening en het laten afweten van mannen om de taken die zijn verbonden aan de organisatie van de huishouding en het verzorgen en grootbrengen van de kinderen, samen te dragen, de voornaamste factoren geweest die de mogelijkheid voor vrouwen om deel te nemen aan het openbare leven hebben belemmerd. Onder alle volken hebben culturele tradities en godsdienstige overtuigingen ertoe bijgedragen dat vrouwen werden beperkt tot werkzaamheden binnen de privé-sfeer en dat zij waren uitgesloten van actieve deelname aan het openbare leven.
11. Als vrouwen zouden worden ontslagen van een deel van de huishoudelijke taken, zou dit het mogelijk maken dat zij zich meer volledig inzetten in het leven van hun gemeenschap. Dat vrouwen economisch afhankelijk zijn van mannen belet hen vaak belangrijke

politieke besluiten te nemen en actief deel te nemen aan het openbare leven. Hun dubbele werkbelasting en economische afhankelijkheid gekoppeld aan de lange, niet-flexibele uren die zowel openbaar als politiek werk vergen, belet vrouwen actiever te zijn.

12. Stereotypering met inbegrip van stereotypering door de media, beperkt het politieke werkterrein van vrouwen tot kwesties als het milieu, kinderen en gezondheid en sluit hen uit van verantwoordelijkheid voor financiering, begrotingsbewaking en geschillenbeslechting. Het geringe aantal vrouwen dat werkzaam is bij beroepen waaruit politici worden geworven, kan ook een hindernis vormen. In landen waar vrouwelijke leiders wel aan de macht komen, kan dit eerder het gevolg zijn van de invloed die hun vaders, echtgenoten of mannelijke verwanten hebben, dan van verkiezingssucces op eigen kracht.

Politieke stelsels

13. Het beginsel van gelijkheid van vrouwen en mannen is bevestigd in de grondwetten en wetten van de meeste landen en in alle internationale instrumenten. Desalniettemin hebben vrouwen in de afgelopen vijftig jaar geen gelijkheid verworven en hun ongelijkheid is versterkt door hun geringe mate van deelname aan het openbare en politieke leven. Beleid dat alleen door mannen wordt ontwikkeld en beslissingen die alleen door mannen worden genomen, weerspiegelen slechts een gedeelte van de menselijke ervaring en het menselijke potentieel. Voor een rechtvaardige en doeltreffende organisatie van de maatschappij is vereist dat al haar leden meetellen en eraan deelnemen.
14. Geen enkel politiek stelsel heeft vrouwen zowel het recht van volledige en gelijke deelname als het recht op de vruchten ervan verleend. Hoewel democratische stelsels de mogelijkheden voor vrouwen betrokken te zijn bij het politieke leven hebben verbeterd, hebben de vele economische, maatschappelijke en culturele belemmeringen die vrouwen nog steeds tegen komen, hun deelname ernstig beperkt. Zelfs van oudsher stabiele democratieën hebben de ideeën en belangen van de vrouwelijke helft van de bevolking niet volledig en op voet van gelijkheid geïntegreerd. Samenlevingen waarin vrouwen worden uitgesloten van het openbare leven en de publieke besluitvorming kunnen niet worden bestempeld als democratisch. Het begrip democratie zal pas een echte dynamische betekenis en een blijvende invloed hebben als de politieke besluitvorming door vrouwen en mannen tezamen plaatsvindt en in gelijke mate rekening houdt met de belangen van beiden. Bestudering van de verslagen van de Staten die partij zijn bij het Verdrag wijst uit dat, waar sprake is van volledige en gelijke deelname van vrouwen aan het openbare leven, hun rechten beter tot gelding komen en het Verdrag beter wordt nageleefd.

Tijdelijke bijzondere maatregelen

15. Hoewel het wegnemen van juridische belemmeringen noodzakelijk is, is het niet voldoende. Het niet bereiken van volledige en gelijke deelname van vrouwen kan onopzettelijk zijn en het gevolg van gedateerde praktijken en procedures die onbewust mannen op de voorgrond plaatsen. Ingevolge artikel 4 moedigt het Verdrag het gebruik van tijdelijke bijzondere maatregelen aan teneinde volledige werking te geven aan de artikelen 7 en 8. Wanneer landen doeltreffende tijdelijke strategieën hebben ontwikkeld in een poging gelijke deelname te bereiken, is een breed scala van maatregelen uitgevoerd, waaronder werving, financiële ondersteuning en opleiding van vrouwelijk kandidaten, wijziging van verkiezingsprocedures, ontwikkeling van campagnes die gericht zijn op gelijke deelname, het stellen van talloze doelen en quota en het zich bewust richten op vrouwen voor benoemingen in openbare functies, zoals bij de rechterlijke macht of andere

Samenvatting

16. De cruciale kwestie, benadrukt in het Actieplatform van Beijing²³, is de kloof tussen de jure en de facto deelname, anders gezegd tussen deelname volgens het recht en feitelijke deelname, van vrouwen aan de politiek en aan het openbare leven in het algemeen. Onderzoek toont aan dat als waar de deelname van vrouwen oploopt tot tussen de dertig en vijftig procent (hetgeen over het algemeen wordt aangeduid met “kritische massa”), er een daadwerkelijke invloed is op de politieke stijl en inhoud van besluiten en het politieke leven nieuw leven wordt ingeblazen.
17. Om te komen tot een brede vertegenwoordiging in het openbare leven, dienen vrouwen volledig gelijk zijn bij de uitoefening van economische en politieke macht; zij dienen volledig en op gelijke voet te zijn betrokken bij de besluitvorming op alle niveaus, zowel nationaal als internationaal gezien, zodat zij hun bijdrage kunnen leveren aan de doelen van gelijkheid, ontwikkeling en het tot stand brengen van vrede. Het geslacht als toetssteen nemen is een noodzakelijke voorwaarde om deze doelen te bereiken en verzekerd te zijn van ware democratie. Om deze redenen is het essentieel vrouwen te betrekken bij het openbare leven om voordeel te trekken uit hun bijdragen, hun belangen te verzekeren en te kunnen waarborgen dat het genot van mensenrechten alle mensen toekomt ongeacht geslacht. De volledige deelname van vrouwen is niet alleen essentieel voor het vermogen zelfstandig op te treden (*empowerment*) van vrouwen, maar ook voor het ontwikkelen van de samenleving in haar geheel.

Actief en passief kiesrecht (artikel 7, letter a)

18. Het Verdrag verplicht de Staten die partij zijn bij het Verdrag in hun grondwetten en wetten passende stappen te ondernemen om te verzekeren dat vrouwen, op voet van gelijkheid met mannen, het recht genieten hun stem uit te brengen bij alle verkiezingen en volksstemmingen en het recht genieten verkiesbaar te zijn. Deze rechten dienen zowel de jure als de facto te worden genoten.
19. Bestudering van de verslagen van de Staten die partij zijn bij het Verdrag wijst uit dat, hoewel zij bijna alle grondwettelijke en andere wettelijke bepalingen hebben aangenomen die zowel mannen als vrouwen gelijkelijk actief kiesrecht verlenen bij alle verkiezingen en volksstemmingen, vrouwen in vele landen nog steeds moeilijkheden ondervinden bij het uitoefenen van dit recht.
20. Factoren die een belemmering vormen voor deze rechten zijn onder meer:

²³ Report of the Fourth World Conference on Women, Beijing, 4-15 September 1995 (A/CONF.177/20 and Add.1), chap. I, resolution 1, annex I.

- (a) Vrouwen hebben vaak minder dan mannen toegang tot informatie over kandidaten, partijprogramma's en stemprocedures, informatie die de regeringen en de politieke partijen niet hebben verschaft. Andere belangrijke factoren die een rem zijn op de volledige en gelijke uitoefening door vrouwen van hun stemrecht, zijn onder meer analfabetisme, hun gebrek aan kennis van en inzicht in politieke stelsels of de invloed die politieke initiatieven en beleid zullen hebben op hun leven. De onwetendheid ten aanzien van de rechten, verantwoordelijkheden en mogelijkheden voor verandering die worden geboden door het actief kiesrecht brengt met zich mee dat vrouwen niet altijd staan ingeschreven als stemgerechtigden;
 - (b) De dubbele belasting van vrouwen, alsmede beperkingen van financiële aard, zullen de tijd en mogelijkheid van vrouwen verkiezingscampagnes te volgen en in volledige vrijheid hun stem uit te brengen, beperken.
 - (c) Onder vele volken ontmoedigen tradities en maatschappelijke en culturele stereotiepen vrouwen hun actief kiesrecht uit te oefenen. Vele mannen beïnvloeden of beheersen de stem van vrouwen door overreding of rechtstreeks optreden, waaronder het uitbrengen van een stem in haar naam. Al dergelijke praktijken dienen te worden voorkomen;
 - (d) Andere factoren die in sommige landen de betrokkenheid van vrouwen bij het openbare of politieke leven van hun gemeenschappen belemmeren, zijn onder meer beperkingen van hun bewegingsvrijheid of het recht van deelname, heersende opvattingen over deelname van vrouwen aan de politiek, of een gebrek aan vertrouwen in en steun voor vrouwelijke kandidaten. Daarbij komt dat sommige vrouwen betrokkenheid in de politiek als niet gepast zien en deelname aan politieke campagnes vermijden.
21. Deze factoren verklaren, zij het ten dele, de paradox dat vrouwen, die de helft van de kiezers uitmaken, hun politieke macht niet gebruiken of geen blok vormen waardoor hun belangen zouden worden bevorderd, de regering zou worden gewijzigd, of discriminerend beleid zou worden uitgebannen.
 22. Het verkiezingsstelsel, de zetelverdeling in het parlement, de keuze van kiesdistrict hebben alle een belangrijke invloed op het aantal vrouwen dat wordt verkozen in het parlement. De politieke partijen dienen de beginselen van gelijke kansen en democratie te omarmen en te streven naar een evenwicht tussen het aantal mannelijke en het aantal vrouwelijke kandidaten.
 23. Het genot van stemrecht voor vrouwen dient niet onderhevig te zijn aan beperkingen of voorwaarden die niet van toepassing zijn op mannen of die onevenredige gevolgen hebben voor vrouwen. Zo is het beperken van het actief kiesrecht tot personen met een bepaald opleidingsniveau, hen die voldoen aan een minimumvereiste wat betreft het bezit aan vermogen, of geletterden niet alleen onredelijk, maar kan het tevens de universele waarborg van de rechten van de mens schenden. Het is zeer goed mogelijk dat dit onevenredige gevolgen heeft voor vrouwen en aldus inbreuk wordt gemaakt op de bepalingen van het Verdrag.

Het recht deel te nemen aan de vaststelling van het overheidsbeleid (artikel 7, letter b).

24. De deelname van vrouwen aan het overheidsbestuur op beleidsniveau is nog steeds gering. Hoewel er belangrijke voortgang is gemaakt en in sommige landen gelijkheid is verwezenlijkt, is de deelname van vrouwen in vele landen in feite teruggelopen.
25. Artikel 7, letter b, schrijft de Staten die partij zijn bij het Verdrag tevens voor dat zij verzekeren dat vrouwen het recht hebben volledig deel te nemen aan en te worden

vertegenwoordigd bij het vaststellen van overheidsbeleid in alle sectoren en op alle niveaus. Dit zou het op de voorgrond plaatsen van kwesties met betrekking tot geslacht vergemakkelijken en bijdragen aan een benadering op grond van geslacht bij het vaststellen van overheidsbeleid.

26. De Staten die partij zijn bij het Verdrag hebben een verantwoordelijkheid om, waar dat in hun macht ligt, vrouwen te benoemen op hoge posten waar de besluitvorming plaats vindt en automatisch groepen die een brede vertegenwoordiging zijn van de opvattingen en belangen van vrouwen te raadplegen en rekening te houden met hun advies.
27. De Staten die partij zijn bij het Verdrag hebben voorts de verplichting te verzekeren dat belemmeringen voor het volledig deelnemen van vrouwen aan het vaststellen van overheidsbeleid worden onderkend en weggenomen. Deze belemmeringen zijn onder meer de zelfgenoegzaamheid wanneer vrouwen slechts worden benoemd om de schijn van seksisme te vermijden, en op traditie en gebruik gebaseerde opvattingen die deelname van vrouwen ontmoedigen. Als vrouwen niet breed zijn vertegenwoordigd op hoger overheidsniveau of onvoldoende of helemaal niet worden gehoord, zal het overheidsbeleid niet toereikend en doeltreffend zijn.
28. Hoewel de Staten die partij zijn bij het Verdrag het over het algemeen in hun macht hebben vrouwen te benoemen op hoge kabinets- en bestuursposten, hebben de politieke partijen ook een verantwoordelijkheid te verzekeren dat vrouwen worden geplaatst op de partijlijsten en voorgedragen als kandidaten in gebieden waar de kans dat zij worden verkozen, groot is. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen er ook naar te streven te verzekeren dat vrouwen worden benoemd in adviesorganen van de regering, op gelijk voet met mannen, en dat deze organen indien nodig rekening houden met de ideeën van representatieve vrouwengroepen. Het is de fundamentele verantwoordelijkheid van regeringen deze initiatieven om de publieke opinie te leiden en te begeleiden, aan te moedigen, en opvattingen die discriminerend zijn voor vrouwen of de betrokkenheid van vrouwen bij het openbare en politieke leven ontmoedigen, te veranderen.
29. Maatregelen die zijn genomen door een aantal Staten die partij zijn bij het Verdrag om gelijke deelname van vrouwen aan hoge kabinets- en bestuursposten en als leden van overheidsadviesorganen te verzekeren zijn onder meer: het aannemen van een regel die voorschrijft dat bij gelijke geschiktheid de voorkeur wordt gegeven aan een vrouwelijke kandidaat; het aannemen van een regel die voorschrijft dat geen van beide geslachten minder dan veertig procent van de leden van een openbaar lichaam uitmaakt; een quotum voor vrouwelijke kabinetsleden en voor benoemingen in openbare ambten; en het raadplegen van vrouwenorganisaties om te verzekeren dat geschikte vrouwen worden voorgedragen voor zitting in openbare lichamen en het bekleden van openbare ambten, en het opzetten en aanhouden van registers van dergelijke vrouwen, zodat het voordragen van vrouwen voor openbare lichamen en functies wordt vergemakkelijkt. Wanneer leden in adviesorganen worden benoemd op voordracht van particuliere organisaties, dienen de Staten die partij zijn bij het Verdrag deze organisaties aan te moedigen geschikte vrouwen voor te dragen voor het lidmaatschap van deze organen.

Het recht een openbaar ambt te bekleden en alle openbare functies te vervullen (artikel 7, letter b)

30. Bestudering van de verslagen van de Staten die partij zijn bij het Verdrag wijst uit dat vrouwen worden uitgesloten van topfuncties in kabinetten, het ambtelijk apparaat en het openbaar bestuur, bij de rechterlijke macht en justitie. Vrouwen worden zelden benoemd op deze hoge of invloedrijke posten en hoewel in sommige Staten hun aantal op lagere niveaus en op posten die doorgaans in verband worden gebracht met het huis en het gezin

toeneemt, vormen zij slechts een zeer geringe minderheid in functies waar besluiten worden genomen omtrent economisch beleid of economische ontwikkeling, politieke aangelegenheden, landsverdediging, vredesmissies, geschillenbeslechting of de uitleg en vaststelling van grondwetten.

31. Uit de bestudering van de verslagen van de Staten die partij zijn bij het Verdrag blijkt tevens dat in bepaalde gevallen de wet vrouwen uitsluit van het uitoefenen van koninklijke macht, van het optreden als rechter bij godsdienstige en traditionele instanties die recht spreken in naam van de Staat, of van het volledig deelnemen aan de gewapende macht. Deze bepalingen discrimineren vrouwen, ontzeggen de samenleving de voordelen van hun deelname aan en vaardigheden op deze terreinen van het gemeenschapsleven en zijn strijdig met de beginselen van het Verdrag.

Het recht deel te nemen aan niet-overheidsorganisaties en verenigingen op het gebied van het openbare en politieke leven (artikel 7, letter c)

32. Bestudering van de verslagen van de Staten die partij zijn bij het Verdrag wijst uit dat de weinige keren dat er informatie wordt verschaft over politieke partijen, vrouwen ondervertegenwoordigd zijn of geconcentreerd in minder invloedrijke rollen dan die van mannen. Aangezien politieke partijen belangrijke middelen zijn in de besluitvorming, dienen regeringen politieke partijen aan te moedigen te bestuderen in hoeverre vrouwen volledig en op gelijke voet deelnemen aan hun werkzaamheden en dienen zij, waar dit niet het geval is, de redenen hiervoor na te gaan. Politieke partijen dienen te worden aangemoedigd doeltreffende maatregelen te nemen, waaronder het verschaffen van informatie, financiële en andere middelen om de belemmeringen weg te nemen die het vrouwen onmogelijk maken volledig deel te nemen en vertegenwoordigd te zijn, en om te verzekeren dat vrouwen in de praktijk gelijke kansen hebben actief te zijn als partijfunctionarissen en voorgedragen te worden als verkiezingskandidaten.
33. Maatregelen die zijn aangenomen door sommige politieke partijen, zijn onder meer het reserveren voor vrouwen van een minimumaantal of -percentage functies in hun uitvoerende organen, aldus een evenwicht verzekeren tussen het aantal vrouwelijke en mannelijke kandidaten die voor verkiezing worden voorgedragen, en verzekeren dat vrouwen niet steeds worden aangewezen voor minder gunstige kiesdistricten of de minst voordelige plaatsen op de verkiezingslijst. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen te verzekeren dat zodanige tijdelijke bijzondere maatregelen uitdrukkelijk zijn toegelaten ingevolge non-discriminatie wetgeving of andere grondwettelijke waarborgen voor gelijkheid.
34. Op andere organisaties, zoals vakverenigingen en politieke partijen, rust de plicht te tonen dat zij zich in hun statuten hebben verplicht tot het beginsel van gelijkheid van de geslachten, de toepassing van die regels en de samenstelling van het lidmaatschap van hun organisatie met een evenwichtige vertegenwoordiging op grond van geslacht in hun besturen, zodat deze organen kunnen profiteren van de volledige, gelijke deelname van alle sectoren van de samenleving en van de bijdragen die door beide geslachten worden geleverd. Deze organisaties bieden vrouwen tevens een waardevol kader voor scholing in politieke vaardigheden, deelname en leiderschap, zoals die ook wordt geboden door niet-overheidsorganisaties (NGO's).

Artikel 8 (internationaal niveau)

De Staten die partij zijn bij dit Verdrag nemen alle passende maatregelen om te verzekeren dat vrouwen, op gelijke voet met mannen en zonder enig onderscheid, de mogelijkheid hebben hun regering op internationaal niveau te vertegenwoordigen en deel te nemen aan de

werkzaamheden van internationale organisaties.

Commentaar

35. Krachtens artikel 8 zijn regeringen verplicht de aanwezigheid van vrouwen te verzekeren op alle niveaus en op alle gebieden van internationale betrekkingen. Hiervoor is nodig dat zij worden betrokken bij economische en militaire aangelegenheden, zowel op multilateraal als bilateraal diplomatiek vlak, en worden opgenomen in officiële afvaardigingen naar internationale en regionale conferenties.
36. Bestudering van de verslagen van de Staten die partij zijn bij het Verdrag wijst uit dat vrouwen sterk ondervertegenwoordigd zijn in de diplomatieke en buitenlandse diensten van de meeste regeringen, in het bijzonder op de hoogste posten. Vrouwen zijn gewoonlijk verbonden aan ambassades die minder belangrijk zijn voor de buitenlandse betrekkingen van het land en in sommige gevallen worden vrouwen gediscrimineerd waar het hun aanstelling betreft door het opleggen van beperkingen wat betreft hun huwelijksstaat. In andere gevallen zijn voor de echtgenoten en gezinsleden van de vrouw niet dezelfde uitkeringen beschikbaar als voor die van de mannelijke diplomaten in dezelfde positie. Vrouwen wordt vaak de mogelijkheid internationale werkzaamheden te verrichten, ontzegd, doordat er bepaalde veronderstellingen zijn wat betreft hun huishoudelijke verantwoordelijkheden, zoals dat de verzorging van gezinsleden te harer laste hun zal beletten een aanstelling te aanvaarden.
37. Vele permanente vertegenwoordigingen bij de Verenigde Naties en andere internationale organisaties kennen geen vrouwen onder hun diplomaten en heel weinig op hoog niveau. Dit is ook het geval in vergaderingen en conferenties van deskundigen die internationale en wereldwijde doelstellingen, agenda's en prioriteiten vaststellen. De organisaties van het stelsel van de Verenigde Naties en verschillende economische, politieke en militaire organisaties op regionaal niveau zijn belangrijke internationale werkgevers geworden, maar ook hier zijn vrouwen nog steeds een minderheid die geconcentreerd is in de lagere functies.
38. Er zijn weinig mogelijkheden voor vrouwen en mannen, op gelijke voet regeringen te vertegenwoordigen op internationaal niveau en deel te nemen aan de werkzaamheden van internationale organisaties. Dit is het vaak het gevolg van het ontbreken van objectieve criteria en procedures voor het benoemen en bevorderen naar belangrijke posities en officiële afvaardigingen.
39. De globalisering van de huidige wereld versterkt het belang van het opnemen van vrouwen en hun deelname aan internationale organisaties, op gelijke voet met mannen. De plaatsing van een benadering op grond van geslacht en mensenrechten van vrouwen op de agenda van alle internationale organen is een dwingende noodzaak voor regeringen. Vele fundamentele beslissingen over zaken van wereldbelang, zoals vredesonderhandelingen en geschillenbeslechting, militaire uitgaven en nucleaire ontwapening, ontwikkeling en het milieu, ontwikkelingshulp en economische herstructurering worden genomen terwijl vrouwen maar in beperkte mate daarbij betrokken zijn. Dit staat in schril contrast met hun deelname op deze gebieden op niet-overheidsniveau.
40. Het opnemen van een "kritische massa" vrouwen bij internationale onderhandelingen, vredesactiviteiten, alle niveaus van preventieve diplomatie, bemiddeling, humanitaire hulpverlening, maatschappelijke verzoening, vredesonderhandelingen en internationale vervolging van strafbare feiten zal verschil uitmaken. Bij het vinden van oplossingen voor gewapende en andere conflicten, zijn een benadering en analyse op grond van geslacht nodig om de verschillende uitwerking ervan op vrouwen en mannen te onderkennen²⁴.

²⁴ See para. 141 of the Platform for Action adopted by the Fourth World Conference on Women, held at Beijing

AANBEVELINGEN

Artikelen 7 en 8

41. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen te verzekeren dat hun grondwetten en wetten in overeenstemming zijn met de beginselen van het Verdrag, in het bijzonder met de artikelen 7 en 8.
42. De Staten die partij zijn bij het Verdrag zijn verplicht alle passende maatregelen te treffen, met inbegrip van het uitvaardigen van passende wetgeving in overeenstemming met hun grondwet om te verzekeren dat organisaties zoals politieke partijen en vakverenigingen, die niet rechtstreeks onderworpen zijn aan de verplichtingen van het Verdrag, vrouwen niet discrimineren en de beginselen vervat in de artikelen 7 en 8 eerbiedigen.
43. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen tijdelijke bijzondere maatregelen uit te werken en toe te passen om te verzekeren dat vrouwen in gelijke mate zijn vertegenwoordigd op alle gebieden die door de artikelen 7 en 8 worden beheerst.
44. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen uit te leggen wat de reden, en de uitwerking, is van voorbehouden bij artikelen 7 en 8, en aan te geven op welke punten die voorbehouden traditie, gebruik of stereotypering weerspiegelen in de houding ten opzichte van de rol van vrouwen in de samenleving, alsmede de stappen die worden ondernomen door de Staten die partij zijn bij het Verdrag om deze opvattingen te veranderen. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen de noodzaak voor dergelijke voorbehouden te onderwerpen aan een nauwlettend onderzoek en een tijdschema voor intrekking ervan in hun verslagen op te nemen.

Artikel 7

45. Maatregelen die dienen te worden gekozen, uitgevoerd en gecontroleerd op doeltreffendheid met betrekking tot artikel 7, letter a, zijn de maatregelen waarmee wordt beoogd:
 - (a) een evenwicht te bereiken tussen vrouwen en mannen in openbaar gekozen functies;
 - (b) te verzekeren dat vrouwen het recht hun stem uit te brengen en het belang en de uitoefening van dit recht begrijpen;
 - (c) te verzekeren dat hindernissen op het pad naar gelijkheid worden weggenomen, met inbegrip van die welke het gevolg zijn van analfabetisme, taal, armoede en belemmeringen van de bewegingsvrijheid van vrouwen;
 - (d) vrouwen die zulke nadelen ondervonden bij het uitoefenen van hun actief en passief kiesrecht, bij te staan.
46. Met betrekking tot artikel 7, letter b, houden zodanige maatregelen onder meer in die waarmee wordt beoogd:
 - (a) gelijke vertegenwoordiging van vrouwen bij het vaststellen van overheidsbeleid;
 - (b) het praktisch genot van vrouwen van een gelijk recht op het bekleden van openbare ambten;
 - (c) wervingsprocedures gericht op vrouwen, die algemeen zijn en waartegen beroep open staat;

from 4 to 15 September 1995 (A/CONF.177/20, chap. I, resolution 1, annex II). See also para. 134, which reads in part: "The equal access and full participation of women in power structures and their full involvement in all efforts for the prevention and resolution of conflicts are essential for the maintenance and promotion of peace and security."

te verzekeren.

47. Met betrekking tot artikel 7, letter c, houden dergelijke maatregelen onder meer in die waarmee wordt beoogd:
- (a) te verzekeren dat doeltreffende wetgeving wordt uitgevaardigd die discriminatie van vrouwen verbiedt;
 - (b) niet-overheidsorganisaties en openbare en politieke verenigingen aan te moedigen strategieën aan te nemen die de vertegenwoordiging van vrouwen in en deelname van vrouwen aan hun werk aanmoedigen.
48. Wanneer de Staten die partij zijn bij het Verdrag verslag uitbrengen ingevolge artikel 7, dienen zij:
- (a) de wettelijke bepalingen te beschrijven die uitvoering geven aan de rechten vervat in artikel 7;
 - (b) details te verschaffen van iedere beperking van die rechten, ongeacht of zij voortkomen uit wettelijke bepalingen of uit traditionele, godsdienstige of culturele praktijken;
 - (c) de maatregelen te beschrijven die werden ingevoerd om belemmeringen voor het uitoefenen van die rechten weg te nemen;
 - (d) statistische gegevens op te nemen, uitgesplitst naar geslacht, die het percentage vrouwen tonen ten opzichte van dat van mannen die die rechten genieten;
 - (e) de soorten beleidsvorming, met inbegrip van die welke in verband staan met ontwikkelingsprogramma's waarin vrouwen deelnemen, en het niveau en de omvang van hun deelname te beschrijven;
 - (f) met betrekking tot artikel 7, letter c, de mate te beschrijven waarin vrouwen deelnemen aan niet-overheidsorganisaties in hun land, met inbegrip van vrouwenorganisaties;
 - (g) de mate te beschrijven waarin de Staat die partij is bij het Verdrag verzekert dat die organisaties worden geraadpleegd, en de invloed te beschrijven van hun advies op alle niveaus waarop overheidsbeleid wordt bepaald en uitgevoerd;
 - (h) gegevens te verschaffen over de ondervertegenwoordiging van vrouwen in de hoedanigheid van leden en functionarissen van politieke partijen, vakverenigingen, werkgeversorganisaties en beroepsorganisaties, en de factoren te onderzoeken die hiertoe bijdragen.

Artikel 8

49. Maatregelen die dienen te worden gekozen, uitgevoerd en gecontroleerd op doeltreffendheid zijn onder meer die waarmee wordt beoogd om een beter evenwicht tussen de geslachten te verzekeren met betrekking tot het lidmaatschap van alle organen van de Verenigde Naties, met inbegrip van de *Comités (Main Committees)* van de Algemene Vergadering, de Economische en Sociale Raad en groepen van deskundigen, met inbegrip van verdragsorganen, en bij benoemingen in onafhankelijke werkgroepen of als landen-rapporteurs of bijzondere rapporteurs.
50. Wanneer de Staten die partij zijn bij het Verdrag verslag uitbrengen ingevolge artikel 8, dienen zij:
- (a) statistieken te verschaffen, uitgesplitst naar geslacht, waaruit het percentage vrouwen in de buitenlandse dienst van hun land blijkt, of het percentage vrouwen dat werkzaam is als vertegenwoordiger op internationaal niveau of in naam van de Staat, met inbegrip van het lidmaatschap van regeringsdelegaties naar internationale conferenties en voordrachten voor het vervullen van taken bij het bewaren van de vrede of de regeling van geschillen, alsmede statistieken over de

- rang van vrouwen in de desbetreffende sector;
- (b) de inspanningen te beschrijven die zijn gedaan om objectieve criteria en procedures vast te stellen voor het benoemen in en bevorderen van vrouwen tot belangrijke functies en officiële delegaties;
 - (c) de stappen te beschrijven die zijn ondernomen om op ruime schaal informatie te verspreiden over de internationale verplichtingen die zijn aangegaan door de regering met betrekking tot vrouwen en, in het bijzonder, officiële documenten die zijn uitgebracht door multilaterale fora, op ruime schaal te verspreiden onder zowel overheids- als niet-overheidsorganen die verantwoordelijk zijn voor de ontwikkeling van vrouwen;
 - (d) informatie te verschaffen over discriminatie van vrouwen op grond van hun politieke werkzaamheden, hetzij op persoonlijke titel, hetzij als lid van vrouwen- of andere organisaties.

Algemene Aanbeveling Nr. 24 (Twintigste Zitting, 1999)

Artikel 12: vrouwen en gezondheid

Inleiding

1. Het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen, bevestigend dat toegang tot de gezondheidszorg, met inbegrip van gezondheid op het gebied van de voortplanting, een grondrecht is krachtens het Verdrag inzake de uitbanning van discriminatie van vrouwen, besloot tijdens zijn Twintigste Zitting, ingevolge artikel 21, tot het uitwerken van een algemene aanbeveling met betrekking tot artikel 12 van het Verdrag.

Achtergrondinformatie

2. De naleving van artikel 12 van het Verdrag door de Staten die partij zijn bij het Verdrag is essentieel voor de gezondheid en het welzijn van vrouwen. Het verplicht de Staten discriminatie van vrouwen wat betreft de toegang tot de diensten van de gezondheidszorg gedurende de gehele levenscyclus, in het bijzonder op het terrein van geboorteregeling, zwangerschap, bevalling en de hierop volgende periode, uit te bannen. Bestudering van de verslagen die door de Staten die partij zijn bij het Verdrag werden ingediend ingevolge artikel 18 van het Verdrag, wijst uit dat wordt onderkend dat de gezondheid van vrouwen een elementair punt van zorg is bij het bevorderen van de gezondheid en het welzijn van vrouwen. Ten behoeve van de Staten die partij zijn bij het Verdrag en diegenen die een bijzonder belang hebben en betrokken zijn bij kwesties die de gezondheid van vrouwen betreffen, tracht deze algemene aanbeveling een uitwerking te geven van hoe het Comité artikel 12 ziet en maatregelen te bespreken om discriminatie uit te bannen teneinde het recht van vrouwen op het hoogst bereikbare gezondheidsniveau te verwezenlijken.
3. Onlangs gehouden wereldconferenties van de Verenigde Naties hebben deze doelstellingen eveneens bestudeerd. Bij de opstelling van deze algemene aanbeveling heeft het Comité rekening gehouden met de desbetreffende actieprogramma's die door wereldconferenties van de Verenigde Naties werden aangenomen, en in het bijzonder met die van de Wereldmensenrechtenconferentie van 1993, de Internationale Conferentie over Bevolking en Ontwikkeling van 1994 en de Vierde VN-Wereldvrouwenconferentie van 1995. Het Comité heeft tevens gewezen op het werk van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO), het Bevolkingsfonds van de Verenigde Naties (UNFPA) en andere organen van de Verenigde Naties. Bij de opstelling van deze algemene aanbeveling, heeft het tevens samengewerkt met een groot aantal niet-

overheidsorganisaties met een bijzondere deskundigheid op het gebied van de gezondheid van vrouwen.

4. Het Comité wijst op de nadruk die andere instrumenten van de Verenigde Naties leggen op het recht op gezondheid en op de voorwaarden die het mogelijk maken een goede gezondheid te verwezenlijken. Enkele van deze instrumenten zijn de Universele verklaring van de rechten van de mens, het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten, het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten, het Verdrag inzake de rechten van het kind en het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie.
5. Het Comité verwijst tevens naar zijn eerder gedane algemene aanbevelingen inzake vrouwenbesnijdenis, het humane immunodeficiëntie virus/verworven immunodeficiëntie-syndroom (HIV/AIDS), gehandicapte vrouwen, geweld tegen vrouwen en gelijkheid in familiebetrekkingen, die alle betrekking hebben op kwesties die een integrerend onderdeel vormen van de volledige naleving van artikel 12 van het Verdrag.
6. Hoewel biologische verschillen tussen vrouwen en mannen kunnen leiden tot verschillen in hun gezondheidstoestand, zijn er maatschappelijke factoren die bepalend zijn voor de gezondheidstoestand van vrouwen en mannen, en die tussen vrouwen onderling kunnen verschillen. Om die reden dient bijzondere aandacht te worden besteed aan de gezondheidsbehoeften en –rechten van vrouwen die tot kwetsbare en achtergestelde groepen behoren, zoals migrantenvrouwen, vrouwelijke vluchtelingen, vrouwen die ontheemd zijn in eigen land, meisjes en oudere vrouwen, vrouwen in de prostitutie, inlandse vrouwen en vrouwen met lichamelijke en geestelijke gebreken.
7. Het Comité wijst er op dat de volledige verwezenlijking van het recht van vrouwen op gezondheid slechts kan worden bereikt als de Staten die partij zijn bij het Verdrag hun verplichting nakomen om het fundamentele recht van vrouwen op goede voeding gedurende hun hele leven door middel van een aanbod van veilig en voedzaam voedsel dat is aangepast aan plaatselijke omstandigheden, te eerbiedigen, te beschermen en te bevorderen. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen hiertoe stappen te ondernemen om de materiële en economische toegang tot productiebronnen, in het bijzonder voor vrouwen op het platteland, te vergemakkelijken en voor het overige te verzekeren dat binnen hun rechtsmacht in de bijzondere behoeften van vrouwen op voedingsgebied wordt voorzien.

Artikel 12

1. *De Staten die partij zijn bij dit Verdrag nemen alle passende maatregelen om discriminatie van vrouwen op het gebied van de gezondheidszorg uit te bannen, ten einde te verzekeren dat vrouwen, op basis van gelijkheid van mannen en vrouwen, gebruik kunnen maken van medische zorg, met inbegrip van die welke verband houdt met geboorteregeling.*
2. *Niettegenstaande het bepaalde in het eerste lid van dit artikel waarborgen de Staten die partij zijn bij dit Verdrag aan vrouwen passende, zonodig kosteloze dienstverlening in verband met zwangerschap, bevalling en de hierop volgende periode, alsmede passende voeding gedurende de zwangerschap en de tijd waarin zij hun zuigelingen voeden.*
8. De Staten die partij zijn bij het Verdrag worden aangemoedigd de kwestie van de gezondheid van vrouwen gedurende hun hele leven onder ogen te zien. Ten behoeve van deze algemene aanbeveling houdt “vrouwen” daarom tevens in meisjes en adolescenten. Deze algemene aanbeveling zal de analyse van het Comité van de belangrijkste elementen van artikel 12 beschrijven.

Belangrijkste elementen

Artikel 12, eerste lid

9. De Staten die partij zijn bij het Verdrag zijn het best in staat verslag te doen van de meest dringende gezondheidskwesties die vrouwen in hun land treffen. Teneinde het het Comité mogelijk te maken te beoordelen of maatregelen ter uitbanning van discriminatie van vrouwen op het gebied van de gezondheidszorg passend zijn, dienen de Staten die partij zijn bij het Verdrag derhalve verslag te doen van hun wetgeving, plannen en beleid op het gebied van de gezondheidszorg ten behoeve van vrouwen, en betrouwbare gegevens te verschaffen, uitgesplitst naar geslacht, over het optreden en de ernst van ziektes en omstandigheden die gevaar opleveren voor de gezondheid en voeding van vrouwen en over de beschikbaarheid en kosteneffectiviteit van preventieve en curatieve maatregelen. Verslagen aan het Comité dienen aan te tonen dat wetgeving, plannen en beleid op het gebied van de gezondheidszorg zijn gebaseerd op wetenschappelijk en ethisch onderzoek en op beoordeling van de gezondheidstoestand van vrouwen en hun behoeften in deze in het desbetreffende land, en dienen rekening te houden met alle variaties en praktijken op etnisch, regionaal of gemeenschapsgebied die gebaseerd zijn op godsdienst, traditie of cultuur.
10. De Staten die partij zijn bij het Verdrag worden aangemoedigd in hun verslagen gegevens op te nemen over ziektes, gezondheidsomstandigheden en omstandigheden die een gevaar opleveren voor de gezondheid en die vrouwen of bepaalde groepen vrouwen op een andere manier treffen dan mannen, alsmede gegevens over mogelijk ingrijpen in dit opzicht.
11. Maatregelen ter uitbanning van discriminatie van vrouwen worden als ontoereikend beschouwd als een gezondheidszorgstelsel geen diensten heeft ter voorkoming, opsporing en behandeling van specifieke vrouwenkwalen. Een Staat die partij is bij het Verdrag discrimineert indien hij weigert wettelijke voorzieningen te treffen voor het verlenen van bepaalde gezondheidsdiensten voor vrouwen op het gebied van de voortplanting. Als bijvoorbeeld een aanbieder van diensten op het gebied van de gezondheid weigert zulke diensten te verlenen op grond van gewetensbezwaren, dienen er maatregelen te worden genomen om er voor te zorgen dat vrouwen worden verwezen naar andere aanbieders van gezondheidszorg.
12. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen verslag uit te brengen over hun visie op de manier waarop beleid en maatregelen op het gebied van de gezondheidszorg zijn gericht op de gezondheidsrechten van vrouwen vanuit het gezichtspunt van de behoeften en belangen van vrouwen en de manier waarop daarbij wordt omgegaan met de kenmerken en factoren die voor vrouwen anders zijn dan voor mannen, zoals:
 - (a) Biologische factoren die voor vrouwen anders zijn dan voor mannen, zoals de menstruatiecyclus, de voortplantingsfunctie en de menopauze. Een ander voorbeeld is een hoger risico op blootstelling aan seksueel overdraagbare ziektes waarmee vrouwen worden geconfronteerd;
 - (b) Sociaal-economische factoren die voor vrouwen in het algemeen en voor sommige groepen vrouwen in het bijzonder, verschillen. Ongelijkheid in de machtsverhouding tussen vrouwen en mannen thuis en op het werk kunnen bijvoorbeeld de voeding en gezondheid van vrouwen nadelig beïnvloeden. Zij kunnen eveneens worden blootgesteld aan verschillende vormen van geweld die hun gezondheid kunnen beïnvloeden. Kleine meisjes en vrouwelijke adolescenten zijn vaak kwetsbaar voor seksueel misbruik door oudere mannen en gezinsleden,

- waardoor zij het gevaar lopen van lichamelijke en psychologische schade en ongewenste vroegtijdige zwangerschap. Sommige culturele en traditionele praktijken, zoals het verminken van de vrouwelijke genitaliën, brengen eveneens een grote kans op overlijden en handicaps met zich mee;
- (c) Psychosociale factoren die voor mannen en vrouwen verschillend zijn, zijn onder meer depressie in het algemeen en postnatale depressie in het bijzonder, alsmede andere psychologische omstandigheden, waaronder die welke leiden tot eetstoornissen zoals anorexia en boulimie;
 - (d) Hoewel het niet respecteren van de vertrouwelijkheid met betrekking tot patiënten natuurlijk zowel mannen als vrouwen kan treffen, kan het vrouwen afschrikken advies en behandeling te vragen en zo hun gezondheid en welzijn benadelen. Vrouwen zullen daardoor minder geneigd zijn medische verzorging te vragen voor geslachtsziekten, geboortebepanking of een onvoltooide vruchtafdrijving en in gevallen waarin zij hebben geleden onder seksueel of lichamelijk geweld.
13. De taak van de Staten die partij zijn bij het Verdrag om op voet van gelijkheid tussen mannen en vrouwen, toegang tot de gezondheidszorg, informatie en voorlichting te verzekeren, houdt een verplichting in om de rechten van vrouwen op gezondheidszorg te eerbiedigen, te beschermen en te verwezenlijken. Het is de verantwoordelijkheid van de Staten die partij zijn bij het Verdrag te verzekeren dat wetgeving, uitvoering en beleid in overeenstemming zijn met deze drie verplichtingen. Zij dienen tevens een stelsel in het leven roepen dat daadwerkelijk gerechtelijk optreden verzekert. Nalatigheid in dezen is in strijd met artikel 12.
14. De verplichting rechten te eerbiedigen eist van de Staten die partij zijn bij het Verdrag dat zij zich onthouden van het belemmeren van acties die door vrouwen worden ondernomen om hun doelen op het gebied van de gezondheid na te streven. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen verslag te doen van de manier waarop aanbieders van openbare en particuliere gezondheidszorg hun plicht vervullen de rechten van vrouwen op toegang tot de gezondheidszorg te eerbiedigen. De Staten die partij zijn bij het Verdrag mogen bijvoorbeeld de rechten van vrouwen op toegang tot de gezondheidszorg of tot klinieken die diensten aanbieden niet beperken op grond van het feit dat de vrouwen geen toestemming hebben van hun echtgenoot, partner, ouder of de gezondheidsautoriteit, omdat zij niet gehuwd zijn²⁵ of omdat zij vrouw zijn. Andere belemmeringen voor de toegang van vrouwen tot passende gezondheidszorg zijn onder meer wetten die medische handelingen waar alleen vrouwen behoefte aan hebben, strafbaar stellen en die vrouwen die die handelingen ondergaan, bestraffen.
15. De verplichting de rechten met betrekking tot de gezondheid van vrouwen te beschermen, eist van de Staten die partij zijn bij het Verdrag, hun vertegenwoordigers en functionarissen, dat zij maatregelen nemen ter voorkoming van schendingen van rechten door personen en organisaties, en dat zij straffen opleggen in geval van zodanige schendingen. Aangezien geweld op grond van geslacht voor vrouwen een fundamenteel gezondheidsprobleem is, dienen de Staten die partij zijn bij het Verdrag:
- (a) Te verzekeren dat wetten worden aangenomen en daadwerkelijk gehandhaafd, en dat beleid met inbegrip van protocollen voor de gezondheidszorg en ziekenhuisprocedures wordt vastgesteld om geweld tegen vrouwen en misbruik van meisjes aan te pakken, en dat wordt voorzien in passende gezondheidsdiensten;
 - (b) Opleidingen die rekening houden met het geslacht te verzekeren om gezondheidswerkers in staat te stellen de gevolgen van geweld op grond van geslacht voor de gezondheid op te sporen en te beheersen;

²⁵ General recommendation 21, paragraph 29.

- (c) Eerlijke beschermingsprocedures te verzekeren voor de behandeling van klachten en het opleggen van passende sancties aan beroepsbeoefenaars in de gezondheidszorg die zich schuldig maken aan seksueel misbruik van vrouwelijke patiënten;
 - (d) Te verzekeren dat wetten worden aangenomen en daadwerkelijk gehandhaafd die vermindering van de vrouwelijke genitaliën en het huwen van meisjes verbiedt;
16. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen te verzekeren dat wordt voorzien in toereikende beschermings- en gezondheidsdiensten, met inbegrip van traumabehandeling en advies, voor vrouwen die zich in extra moeilijke omstandigheden bevinden, zoals vrouwen die vast zitten in gewapende conflicten en vrouwelijke vluchtelingen.
 17. De plicht om rechten te verwezenlijken, legt een verplichting op de Staten die partij zijn bij het Verdrag passende wetgevende, rechterlijke, bestuurlijke, budgettaire, economische en andere maatregelen te nemen, zoveel als de middelen die hun ter beschikking staan toelaten, om te verzekeren dat vrouwen hun rechten op gezondheidszorg verwezenlijken. Onderzoeken waaruit het hoge moederlijke sterftecijfer en ziektecijfer van vrouwen wereldwijd, alsmede de hoge aantallen paren die hun gezinsgrootte zouden willen beperken, maar geen toegang hebben tot enige vorm van geboortebeperving of er geen gebruiken, nadrukkelijk blijken, verschaffen aan de Staten die partij zijn bij het Verdrag een belangrijke indicatie van de mogelijke verzaking van hun plicht vrouwen toegang tot de gezondheidszorg te verzekeren. Het Comité verzoekt de Staten die partij zijn bij het Verdrag verslag uit te brengen van wat zij hebben gedaan om het omvangrijke probleem van de slechte gezondheid van vrouwen aan te pakken, in het bijzonder waar deze voortkomt uit omstandigheden die zijn te voorkomen, zoals tuberculose en HIV/AIDS. Het Comité is bezorgd over toenemende bewijzen dat de Staten deze verplichtingen verzaken, aangezien zij overheidstaken op het gebied van de gezondheidszorg overdragen aan particuliere instellingen. De Staten die partij zijn bij het Verdrag kunnen zich niet onttrekken aan de verantwoordelijkheid op deze gebieden door die bevoegdheden te delegeren of over te dragen aan instellingen in de particuliere sector. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen daarom verslag uit te brengen van wat zij hebben gedaan om overheidsprocessen en structuren door middel waarvan overheidsmacht wordt uitgeoefend om de gezondheid van vrouwen te bevorderen en te beschermen, in het leven te roepen. Deze verslagen dienen tevens gegevens in te houden over positieve maatregelen die zijn genomen om de schending van de rechten van vrouwen door derden in te dammen, de gezondheid van vrouwen te beschermen, en de maatregelen die zijn genomen om te verzekeren dat in zodanige diensten worden geboden.
 18. De vraagstukken rond AIDS/HIV en andere seksueel overdraagbare ziektes zijn fundamenteel voor de rechten van vrouwen en vrouwelijke adolescenten op seksuele gezondheid. In vele landen hebben vrouwelijke adolescenten en vrouwen onvoldoende toegang tot voorlichting en diensten die nodig zijn ter verzekering van seksuele gezondheid. Tengevolge van de ongelijke machtsverhoudingen op grond van geslacht zijn vrouwen en vrouwelijke adolescenten vaak niet in staat geslachtsgemeenschap te weigeren of te staan op veilige en verantwoorde seksuele praktijken. Schadelijke traditionele praktijken, zoals het verminken van de vrouwelijke genitaliën, polygamie, alsmede verkrachting binnen het huwelijk, kunnen meisjes en vrouwen tevens blootstellen aan het gevaar dat zij HIV/AIDS en andere seksueel overdraagbare ziektes oplopen. Vrouwen in de prostitutie zijn eveneens bijzonder kwetsbaar voor deze ziektes. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen zonder vooroordeel en onderscheid het recht te verzekeren op informatie over seksuele gezondheid, voorlichting en diensten voor alle vrouwen en meisjes, met inbegrip van zij die zijn verhandeld, zelfs als zij niet wettig in het land verblijven. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen in het bijzonder de

- rechten van vrouwelijke en mannelijke adolescenten te verzekeren op gezondheidsvoorlichting op het gebied van seksualiteit en voortplanting door goed geschoold personeel in daarvoor speciaal ontworpen programma's, die hun rechten op bescherming van de persoonlijke levenssfeer en op geheimhouding eerbiedigen.
19. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen in hun verslagen de criteria aan te geven door middel waarvan zij bepalen of vrouwen toegang tot de gezondheidszorg hebben op basis van gelijkheid van mannen en vrouwen teneinde aan te tonen dat zij artikel 12 naleven. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen als zij deze criteria toepassen, de bepalingen van artikel 1 van het Verdrag indachtig zijn. Verslagen dienen daarom commentaar te bevatten op de invloed die beleid, procedures, wetten en protocollen op het gebied van de gezondheid hebben op vrouwen in vergelijking tot mannen.
 20. Vrouwen hebben het recht volledig geïnformeerd te worden door goed geschoold personeel over hun mogelijkheden in te stemmen met behandeling of onderzoek, met inbegrip van de te verwachten voordelen en de mogelijke negatieve gevolgen van de voorgestelde procedures en de alternatieven die voorhanden zijn.
 21. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen verslag te doen van de maatregelen die zijn genomen tot wegneming van de belemmeringen waarmee vrouwen worden geconfronteerd bij het verkrijgen van toegang tot diensten van de gezondheidszorg, en van de maatregelen die zij hebben genomen om er voor te zorgen dat vrouwen tijdige en betaalbare toegang tot zulke diensten hebben. Belemmeringen zijn onder meer eisen of voorwaarden die de toegang van vrouwen nadelig beïnvloeden, zoals hoge honoraria voor diensten in de gezondheidszorg, de eis van voorafgaande goedkeuring van de echtgenoot, ouder of ziekenhuisautoriteiten, de afstand waarop gezondheidsfaciliteiten zijn gelegen en het ontbreken van geschikt en betaalbaar openbaar vervoer.
 22. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen verslag te doen van de maatregelen die zijn genomen om toegang tot hoogwaardige diensten van gezondheidszorg te verzekeren, bijvoorbeeld door die voor vrouwen aanvaardbaar te maken. Aanvaardbare diensten zij die diensten die worden geleverd op een manier die verzekert dat een vrouw haar toestemming weloverwogen geeft, die haar waardigheid respecteert, de vertrouwelijkheid waarborgt en gevoelig is voor haar behoeften en vooruitzichten. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen geen vormen van dwang toe te laten, zoals sterilisatie zonder toestemming van de vrouw, verplicht onderzoek op seksueel overdraagbare ziektes of een verplichte zwangerschapstest als voorwaarde voor arbeid, die het recht van vrouwen op weloverwogen toestemming en waardigheid schenden.
 23. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen in hun verslagen melding te maken van de maatregelen die zij hebben genomen om tijdige toegang te verzekeren tot alle diensten die betrekking hebben op geboorteregeling in het bijzonder, en op gezondheid op het gebied van seksualiteit en voortplanting in het algemeen. Bijzondere aandacht dient te worden gegeven aan gezondheidsvoorlichting voor adolescenten, met inbegrip van informatie en advies over alle methoden van geboorteregeling²⁶.
 24. Het Comité is bezorgd over de situatie van de medische zorg voor oudere vrouwen, niet alleen omdat vrouwen vaak langer leven dan mannen en meer aanleg hebben voor invaliderende en degeneratieve chronische ziektes, zoals osteoporose en dementie, maar omdat zij vaak de verantwoordelijkheid dragen voor hun ouder wordende echtgenoten. Daarom dienen de Staten die partij zijn bij het Verdrag passende maatregelen te nemen om de toegang van oudere vrouwen tot gezondheidsdiensten die zich richten op de handicaps en gebreken waarmee het verouderingsproces gepaard gaat, te verzekeren.

²⁶ Health education for adolescents should further address, *inter alia*, gender equality, violence, prevention of sexually transmitted diseases and reproductive and sexual health rights.

25. Voor gehandicapte vrouwen van alle leeftijden is het vaak moeilijk fysieke toegang tot gezondheidsdiensten te krijgen. Vrouwen met een geestelijke handicap zijn bijzonder kwetsbaar en er is in het algemeen weinig begrip van de brede scala van gevaren voor de geestelijke gezondheid waarvoor vrouwen onevenredig gevoelig zijn als gevolg van onderscheid op grond van geslacht, geweld, armoede, gewapend conflict, ontheemding en andere vormen van maatschappelijke ontberingen. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen passende maatregelen te nemen om te verzekeren dat gezondheidsdiensten gevoelig zijn voor de behoeften van vrouwen met een handicap en hun mensenrechten en waardigheid eerbiedigen.

Artikel 12, tweede lid

26. In de verslagen dient tevens te zijn opgenomen welke maatregelen de Staten die partij zijn bij het Verdrag hebben genomen om vrouwen passende diensten met betrekking tot zwangerschap, bevalling en de hierop volgende periode te verzekeren. Tevens dienen gegevens te worden opgenomen over de snelheid waarmee deze maatregelen de moederlijke sterfte en ziekte onder vrouwen in hun landen in het algemeen, en met betrekking tot kwetsbare groepen, regio's en gemeenschappen in het bijzonder, hebben vermindert.
27. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen in hun verslagen te vermelden hoe zij kosteloze diensten aanbieden waar dit nodig is om de veiligheid van zwangerschappen, bevallingen en de hierop volgende periode voor vrouwen te verzekeren. Vele vrouwen lopen het gevaar te sterven of gehandicapt te raken door oorzaken die in verband staan met zwangerschap, omdat zij niet het geld hebben om toegang tot of verlening van de nodige zorg, waaronder prenatale, kraam- en postnatale zorg, te verkrijgen. Het Comité wijst er eveneens op dat het de plicht is van de Staten die partij zijn bij het Verdrag het recht van vrouwen op een veilig moederschap en noodhulpdiensten voor de bevalling te verzekeren en dat zij zoveel mogelijk van hun middelen dienen toe te wijzen aan die diensten.

Andere toepasselijke artikelen in het Verdrag

28. Er wordt bij de Staten die partij zijn bij het Verdrag op aangedrongen dat zij bij het verslag doen van de maatregelen die zijn genomen ter naleving van artikel 12, rekening houden met het onderlinge verband tussen dit artikel en andere artikelen van het Verdrag die betrekking hebben op de gezondheid van vrouwen. Eén van die artikelen is artikel 5, letter b, dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag ertoe verplicht te verzekeren dat onderwijs over het gezin tevens inhoudt een goed begrip van het moederschap als sociale functie; artikel 10 dat voorschrijft dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag gelijke toegang tot opleiding verzekeren, zodat vrouwen beter in staat zijn toegang te krijgen tot de gezondheidszorg en het aantal vrouwen dat hun studie opgeeft, vaak als gevolg van vroegtijdige zwangerschap, vermindert; artikel 10, letter h, dat bepaalt dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag vrouwen en meisjes bijzondere informatie van opvoedkundige aard verschaffen, die kan bijdragen tot het waarborgen van het welzijn van gezinnen, met inbegrip van informatie en advies inzake geboorteregeling; artikel 11 dat voor een deel ziet op de bescherming van de gezondheid en veiligheid van vrouwen in het arbeidsproces, met inbegrip van de zorg voor het behoud van de voortplantingsfunctie, bijzondere bescherming tegen schadelijke soorten werk gedurende de zwangerschap, en voorziet in betaald zwangerschapsverlof; artikel 14, tweede lid, letter b, dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag verplicht vrouwen op het platteland de toegang te verzekeren tot toereikende faciliteiten op het gebied van de gezondheid, met inbegrip van informatie,

advies en dienstverlening op het gebied van geboorteregeling, en letter h, dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag verplicht alle passende maatregelen te nemen ter verzekering van behoorlijke leefomstandigheden, in het bijzonder huisvesting, sanitaire voorzieningen, elektriciteits- en watervoorziening, vervoer en verbindingen, die alle essentieel zijn voor het voorkomen van ziekten en de bevordering van een goede gezondheidszorg; en artikel 16, eerste lid, letter e, dat de Staten die partij zijn bij het Verdrag verplicht te verzekeren dat vrouwen dezelfde rechten hebben als mannen om in vrijheid en bewust een beslissing te nemen over het aantal van hun kinderen en het tijdsverloop tussen de geboorten daarvan, en dat zij kunnen beschikken over informatie, vorming en middelen om hen in staat te stellen deze rechten te uit te oefenen. Artikel 16, tweede lid, verbiedt tevens de verloving (*betrothal*) en het huwelijk van kinderen, een belangrijke factor in het voorkomen van de lichamelijke en emotionele schade die voortvloeit uit vroegtijdige geboorten.

Aanbevelingen voor overheidsop treden

29. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen een alomvattende nationale strategie te ontwikkelen om de gezondheid van vrouwen gedurende hun hele leven te bevorderen. Die zal onder meer inhouden ingrijpen, gericht op zowel het voorkomen als het behandelen van ziekten en omstandigheden die vrouwen treffen, zal een antwoord bieden op geweld tegen vrouwen, en zal algemene toegang voor alle vrouwen tot de gehele scala van hoogwaardige en betaalbare gezondheidszorg, met inbegrip van gezondheidszorg op het gebied van seksualiteit en voortplanting, waarborgen.
30. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen voldoende budgettaire, personele en bestuurlijke middelen toe te wijzen om te verzekeren dat aan de gezondheid van vrouwen een deel van de algemene begroting voor de volksgezondheid wordt besteed dat vergelijkbaar is met dat wat voor de gezondheid van mannen wordt uitgetrokken, daarbij rekening houdend met hun verschillende behoeften op het gebied van de gezondheidszorg.
31. De Staten die partij zijn bij het Verdrag dienen tevens, in het bijzonder:
 - (a) In al hun beleid en alle programma's die van invloed zijn op de gezondheid van vrouwen rekening te houden met de verschillen tussen de geslachten, en vrouwen te betrekken bij de planning en uitvoering van en het toezicht op zulk beleid en zulke programma's en bij het bieden van gezondheidszorg aan vrouwen;
 - (b) Alle belemmeringen weg te nemen voor de toegang van vrouwen tot de gezondheidszorg, onderwijs en informatie, ook met betrekking tot gezondheid op het gebied van seksualiteit en voortplanting, en in het bijzonder middelen toe te wijzen aan programma's gericht op adolescenten ter voorkoming en behandeling van seksueel overdraagbare ziektes, waaronder HIV/AIDS;
 - (c) Prioriteit te geven aan het voorkomen van ongewenste zwangerschap door middel van geboorteregeling en seksuele voorlichting, en de moederlijke sterfte terug te dringen door middel van veilige kraamdiensten en prenatale hulp. Waar mogelijk kan wetgeving die vruchtafdrijving strafbaar stelt, worden gewijzigd teneinde strafbepalingen ten aanzien van vrouwen die vruchtafdrijving ondergaan, te schrappen;
 - (d) Toe te zien op het verlenen van gezondheidszorg aan vrouwen door openbare, niet-overheids- en particuliere organisaties teneinde gelijke toegang en gelijke kwaliteit van zorg te verzekeren;
 - (e) Alle gezondheidsdiensten te verplichten steeds op de juiste wijze om te gaan met de mensenrechten van vrouwen, met inbegrip van het recht op autonomie, de

- persoonlijke levenssfeer, vertrouwelijkheid, weloverwogen toestemming en keuze;
- (f) Te verzekeren dat in de curricula van opleidingen ten behoeve van de gezondheidszorg tevens uitgebreide, verplichte cursussen zijn opgenomen over de gezondheid en de mensenrechten van vrouwen vanuit hun optiek en in het bijzonder met geweld op grond van geslacht.

General recommendation No. 25 (30e zitting, 2004) [Nog niet vertaald]
on article 4, paragraph 1: on temporary special measures